

Pausanias, *Beskrivelse af Grækenland*, bog 4.

oversat af Carsten Weber-Nielsen og Erik Worm

4.1 Grænser og begyndelsen af Messeniens historie

1 Den dal ved Gerenia, der i vore dage hedder Choirosdalen (*Svinedalen*), udgør grænsen mellem Messenien og den del af deres land, som kejseren fratog dem og derpå tildelte Lakonien. Man fortæller, at landet oprindeligt var øde og fik sine første beboere på følgende måde: da *Lelex* døde – han havde været konge i det, vi i dag kalder Lakonien, men som den gang havde navnet Lelegia efter ham – fik den ældste af hans sønner *Myles* magten. Sønnen *Polykaon* var yngre og derfor at betragte som en privatperson, indtil han giftede sig med Messene, der var datter af Forbas' søn Triopas og kom fra Argos. 2 Messene var stolt af sin far, for han var blandt Grækerne på den tid den mest ansete og magtfulde, og hun mente derfor ikke, at hendes mand kun skulle blive ved med at være en privatperson. Derfor samlede de tropper fra Argos og Lakedaimon og ankom til dette land, der netop da fik sit navn fra Polykaons hustru. En række byer blev grundlagt, deriblandt Andania, hvor deres kongeborg blev opført. 3 Før Thebanernes kamp mod Lakedaimonerne ved Leuktra og grundlæggelsen af det Messene, der i dag ligger neden for Ithome, mener jeg ikke, at der har eksisteret nogen by ved navn Messene, og jeg støtter mig ikke mindst til Homers digte. I katalogen over dem, der rejste til Ilion, nævner han Pylos, Arene og andre byer, men ingen Messene.¹ I *Odysseen* gør han det klart, at Messenerne var et folk, ikke en by:

*Mænd fra Messenien havde på velbetoftede skibe
røvet tre hundrede får på Ithaka.²*

4 Og endnu klarere bliver det, når han taler om Ifitos' bue:

-
1. Homer, *Iliaden* 2.591ff.
 2. Homer, *Odysseen* 21.18.

*For i den modige helt Ortilochos' hus i Messene
traf de tilfældigt hinanden.*³

Ortilochos' hus lå i den messenske by Ferai, således som Homer selv har forklaret det i Peisistratos' rejse til Menelaos:

*Da de kom frem til den ædle Diokles' bolig i Ferai.
Han var Ortilochos' søn.*⁴

5 Lelex' søn Polykaon og hans hustru Messene var som sagt den første konge og dronning i dette land. Og det var fra Eleusis til Messene, at Kelainos' søn Kaukon, sønnesøn af Flyos, bragte de Store Gudinders kult. Denne *Flyos* var søn af Ge (*Jorden*), fortæller Athenerne, og i den hymne til Demeter, som Musaios skrev til Lykomiderne, er han enig med dem i dette udsagn. 6 Men det var Pandions søn *Lykos*, der mange år efter Kaukon kraftigt udvidede renomméet for de Store Gudinders mysterier, og de kalder stadig den egeskov, hvor han rensede de indviede, for Lykos' skov; det fremgår også af et digt af Kreteren Rhianos:

Tæt ved det barske Elaios og over Lykos'es ege.

7 At denne Lykos var søn af Pandion, fremgår af digtet på Methapos' statue. Han lavede om på visse forhold i mysterierne; han var Athener af fødsel og satte alle slags indvielser og mysterier sammen, bl. a. indvielsen hos Kabeirerne i Theben, og i Lykomidernes kapel opstillede han en statue med følgende lange indskrift, der støtter mine udtalelsers troværdighed:

8 *Hermes's hus < . . . > og Demeters veje jeg vied*

3. Homer, *Odysseen* 21.15-16.

4. Homer, *Odysseen* 3.488-9.

og hendes datters, den førstefødte, dér hvor man siger,
festen blev skabt af Messene for begge de Store Gudinder,
hjulpet af Kaukon, den strålende søn af den velkendte Flyos.
Mærkeligt synes det mig, at Lykos, sønnen af Pandion,
alle de attiske riter har bragt til det ædle Andania.

9 Denne indskrift viser, at *Kaukon* var Flyos' efterkommer og kom til Messene, og den viser samtidig forholdene omkring Lykos og bl.a., at der fra gammel tid af var indvielser i Andania. Det forekommer mig i øvrigt også sandsynligt, at Messene har etableret indvielserne, hvor hun selv og Polykaon boede, og ikke andre steder.

4.2 Messeniens mytologiske forhistorie

2 Da jeg var meget ivrig efter at finde ud af, hvilke børn Polykaon fik med Messene, gennemlæste jeg digtet med titlen *Eoiai* og eposet *Naupaktia*, samt hvad Kinaiton og Asios har skrevet om slægtssammenhænge; men *de* kunne ikke fortælle noget om det. At Butes' søn Polykaon giftede sig med Euaichme, der var datter af Herakles' søn Hyllos, ved jeg nu efter at have læst de *Store Eoiai*,⁵ hvorimod disse digte ikke fortæller noget om Messenes mand og hende selv. 2 Senere da alle Polykaons efterkommere var væk (så vidt jeg kan se, holdt slægten i fem generationer og ikke længere), tog de Aiolos' søn *Perieres* til konge. Ifølge Messenernes egne beretninger kom en mand ved navn Melaneus til kongen; han var så god til at skyde med bue, at man mente, han måtte være Apollons søn. Han modtog af *Perieres* det stykke jord, der nu hedder Karnasion, men dengang *Oichalia*, til at slå sig ned på, og de siger byen fik navnet *Oichalia* efter *Menaleus'* kone. 3 Der hersker generelt uenighed om de fleste forhold i Grækenlands historie, blandt andet mellem Thessalere og Euboiere om følgende: de førstnævnte påstår, at *Eurytion*, der i dag er et øde og forladt sted, i gamle dage var det sted, der hed *Oichalia*, mens digteren *Kreofylos*⁶ i sit digt *Herakleia* er enig med Euboierne. Historikeren *Hekataios* fra Milet⁷ skriver derimod, at *Oichalia* er del af *Skios*

5. Hesiod fr. 251 Merkelbach-West.

6. Kreofylos fr. 2 Kinkel.

7. Hekataios *FGrHist.* 1 F 28.

i området Eretria. Messenernes egen version forekommer mig mest sandsynlig, ikke mindst på grund af Eurytos' knogler, som jeg vil komme nærmere ind på i efterfølgende afsnit i min fremstilling.⁸

4 Perieres havde to sønner, Afareus og Leukippos, med Perseus' datter Gorgofone, og da Perieres var død, fik de magten over Messenien. *Afareus* var den vigtigste, og da han blev konge, byggede han byen Arene, som fik navn efter Oibalos' datter, der på en gang var kone og søster, da de havde fælles mor. Gorgofone havde nemlig også været gift med Oibalos. Hun er allerede omtalt to gange, i afsnittet om Argolis og afsnittet om Lakonien.⁹ 5 Afareus grundlagde altså byen Arene i Messenien og optog sin fætter *Neleus* i sit hus; han var søn af Kretheus og barnebarn af Aiolos – nogle siger, han var søn af Poseidon – og på flugt fra Pelias i Jolkos, og Afareus gav ham landområder ved havet, hvor der lå flere byer, især Pylos, og her slog Neleus sig ned og byggede sin kongeborg. 6 Også Pandions søn Lykos kom til Arene, da hans bror Aigeus havde jaget ham ud af Athen. Det var ham, der indviede Afareus, dennes kone Arene og børnene i de Store Gudinders mysterier; han havde ført kulten til Andania, hvor han afslørede den for dem, fordi det var dér, Kaukon også havde indviet Messene i mysterierne. 7 Idas var den ældste og tapreste af Afareus' sønner, Lynkeus var yngre og ifølge Pindar kunne han¹⁰ – hvis man tror ham – se så skarpt, så han kunne se igennem en egestamme. Vi kender ikke til, at Lynkeus havde nogen børn; derimod havde Idas med Marpessa datteren Kleopatra, der giftede sig med Meleagros. Forfatteren til *Kypria* skriver, at Protesilaos, der var den første, der dristede sig til at gå i land under Grækernes tog mod Troja, at han havde en kone ved navn Polydora, som var datter af Oineus' søn Meleagros. Hvis dét er sandt, har alle disse kvinder – tre i tal med Marpessa som den første – taget livet af sig selv efter deres mænds død.

4.3 Mere om Messeniens tidlige historie, bl.a. Nestor

8. 4.33.5.

9. 2.21.7, 3.1.4.

10. Pindar, *Nem.* 10.61.

3 Efter striden mellem Afareus' sønner og deres fætre Dioskurerne om okserne, og efter at Polydeukes havde dræbt en af sønnerne, mens Idas havde mødt sin skæbne i form af et lyn, var Afareus' hus ribbet for mandlige efterkommere, og kongemagten tilfaldt derfor Neleus' søn *Nestor*, bl. a. over de folk, Idas havde hersket over. Kun de Messenere, som var underlagt Asklepios' sønner, hørte ikke ind under Nestors magt. 2 De siger nemlig, at de Asklepios-børn, der var med på toget mod Ilion, var Messenere, for Asklepios var søn af Leukippos' datter Arsinö, og ikke af Koronis; og de kalder et øde sted i Messenien for Triikka og læser op af Homer dér, hvor der står, at Nestor plejer Machaon, der er blevet ramt og såret af en pil;¹¹ de fremfører som argument, at han ikke ville have været så venlig, <hvis> ikke der var tale om en nabo og konge over et beslægtet folk. Machaons gravmæle i Gerenia og helligdommen for hans sønner i Farai er i mine øjne det stærkeste argument for deres historie om Asklepios-sønnerne.

3 Da krigen mod Ilion var kæmpet til ende, og Nestor var død efter sin hjemkomst, gik der to generationer inden Dorernes felttog og heraklidernes tilbagekomst, som smed Neleus' efterkommere ud af Messenien. Dette har jeg allerede behandlet i en ekskurs til Tisamenos' historie,¹² men jeg skal lige tilføje, at da Dorerne overlod Argos til Temenos, gjorde Kresfontes krav på Messenien, fordi han var ældre end Aristodemos. 4 Denne var nu allerede død, men *Autesions* søn Theras gjorde voldsom modstand mod Kresfontes. Theras stammede oprindeligt fra Theben, idet han var femte led efter Ødipus' søn Polyneikes, og på dette tidspunkt var han formynder for Aristodemos' sønner, idet han jo var deres onkel på mødrene side. Aristodemos havde nemlig giftet sig med en datter af Autesion ved navn Argeia. *Kresfontes* ønskede nu for en hver pris at få Messenien som sin arveandel, bad Temenos om det, og da han havde underkøbt ham, overlod han angiveligt afgørelsen til en lodtrækning. 5 Temenos kom Kresfontes' og Aristodemos' sønners lodder i en krukke fyldt med vand med den aftale, at dén part, hvis lod først dukkede op, skulle vælge sit landområde først. Temenos havde lavet begge lodder af <ler>, men Aristodemos' sønners var kun tørret i solen, hvorimod Kresfontes' var brændt i ovnen; Aristodemos' sønners lod blev derfor opløst, og da

11. Homer, *Iliaden* 11.517, 14.3.

12. 2.18.6-8.

Kresfontes havde vundet, valgte han Messenien. 6 Det oprindelige messenske folk blev ikke jaget ud af Dorerne, men gik ind på at blive regeret af Kresfontes som konge og at dele landet med Dorerne. Disse indrømmelser faldt dem så meget desto lettere, som de altid havde næret mistro til deres egne konger; neleiderne var jo oprindelig fra Jolkos. Kresfontes tog en af Kypselos' døtre, Merope, til ægte – Kypselos var på det tidspunkt konge i Arkadien – og med hende fik han flere børn, hvoraf den yngste var Aipytos. 7 Kongepaladset, hvor han selv og sønnerne skulle bo, lod han opføre i Stenykleros. I gamle dage boede kongerne frem til Perieres i Andania, men da Afareus havde grundlagt Arene, bosatte han sig dér sammen med sine sønner. Under Nestor og hans efterfølgere var kongesædet i Pylos, og Kresfontes besluttede altså, at kongen skulle bo i Stenykleros, men da han i sin regeringsperiode for det meste administrerede til folkets bedste, gjorde de besiddende oprør mod ham og dræbte både ham og hans sønner 8 undtagen Aipytos – han var nemlig stadig kun en dreng og blev opdraget af Kypselos – og han var den eneste, der overlevede, og da han var blevet voksen, førte Arkaderne ham tilbage til Messene, hjulpet af Dorernes øvrige konger, Aristodemos' sønner og Temenos' søn Isthmios. Da *Aipytos* var blevet konge, straffede han sin fars mordere, og han straffede andre, der havde været meddelagtige i drabet. Ved at vise hensyn til den herskende klasse og give folket gaver vandt han begge parter for sig og steg så højt i yndest hos dem, at hans efterkommere fik navnet aipytider i stedet for heraklider.

9 Aipytos søn *Glaukos* efterfulgte ham og var tilfreds med at efterligne og videreføre sin far og hans tanker i offentlige som private sager, men i gudsyndelse gik han videre. Zeus' hellige område på toppen af Ithome, som Polykaon og Messene havde indviet, havde Dorerne ikke i synderlig grad holdt i ære, men det rådede Glaukos bod på for dem. Han var også den første, der foranstaltede ofringer til Asklepios' søn Machaon i Gerenia, og han bestemte, at Triopas' datter Messene skulle dyrkes på samme måde som heroerne. 10 Glaukos' søn *Isthmios* byggede helligdommen i Farai for Gorgasos og Nikomachos. Isthmios fik sønnen *Dotadas*, som byggede havnen ved Mothone, selv om Messenien havde flere. Dotadas' søn *Sybotas* indførte den skik, at kongen hvert år i Oichalia skal ofre til floden Pamisos og til Melaneus' søn Eurytos inden mysteriefesten for de Store Gudinder, den fest, der stadig finder sted i Andania.

4.4 De første stridigheder med Lakedaimon under Fintas. Polycharos

4 Under Sybotas' søn *Fintas* sendte Messenerne for første gang en ofring til Apollon på Delos med samt et mandskor, og deres processionshymne til guden var forfattet og instrueret af Eumelos,¹³ og det er den eneste ægte poesi, vi har fra hans hånd, mener man. Under Fintas' regering opstod der også for første gang stridigheder med Lakedaimonerne; man er uenige om hvorfor, men siger, at det gik for sig på følgende måde: 2 ved grænsen til Messenien findes en helligdom for Artemis med tilnavnet *Limnatis (Ved søen)*, og Messenerne og Lakedaimonerne er de eneste Dorere, der har part i denne helligdom. Lakedaimonerne påstår nu, at mænd fra Messenien voldtog de unge lakedaimonske piger, der havde indfundet sig til festen, og dræbte deres konge Teleklos, da han forsøgte at forhindre det, Teleklos, der nedstammede i mandlig linie fra Archelaos, søn af Agesilaos, søn af Doryssos, søn af Labotas, søn af Echestratos, søn af Agis, og de tilføjer, at de voldtagne unge piger begik selvmord af skam. 3 Messenerne derimod påstår, at Teleklos havde lagt et baghold mod de fornemste Messenere, der var kommet til helligdommen, fordi Messenien var et land med så mange fortrin. Han udvalgte derfor nogle dunede ynglinge, klædte dem ud og smukkeserede dem som unge kvinder og sendte dem om natten – bevæbnede med knive – mod Messenerne, der forsvarede sig og dræbte såvel de skægløse unge mænd som kong Teleklos selv. Lakedaimonerne var sig bevidste, at det var dem, der var begyndt på uretfærdighederne – for kongen havde ikke fattet planen uden om fællesskabet – og de krævede derfor heller ikke bod for drabet på Teleklos. Hver part kommer altså med sine argumenter – man kan tro den ene eller den anden alt efter sine sympatier.

4 Et slægtled senere, da Teleklos' søn Alkamenes var blevet konge i Lakedaimon – og fra det andet kongehus Theopompos, søn af Nikandros, søn af Charillos, søn af Polydektes, søn af Eunomos, søn af Prytanis, søn af Eurypon – og Fintas' to sønner *Antiochos* og *Androkles* var blevet herskere i Messenien, brød hadet mellem de to folk endnu en gang ud i lys lue. Det var Lakedaimonerne, der begyndte krig. De, der var Messenerne fjendtlighedsindede og under alle omstændig-

13. Eumelos fr. 1 Page.

heder gerne ville i kamp, fik hermed en anledning, der ikke alene var tilstrækkelig i sig selv, men også havde udseende af gode intensioner, men hvis man havde været mindre krigerisk, kunne sagen være bilagt ved en kendelse fra en domstol. Hvad der skete var følgende: 5 Messeneren Polychares var en på alle måder fremragende mand, og han havde vundet i Olympia – det var den fjerde olympiade, Eleierne afholdt, og der var kun én disciplin: stadionløb, som Polychares vandt. Denne mand havde en flok køer, men da han ikke selv havde tilstrækkelig med egen jord til græsning, overdrog han dem til Spartaneren Euaifnos, for at de kunne græsse hos ham mod, at han fik del i udbyttet. 6 Men Euaifnos var en mand, der satte uretfærdige profitter over ordholdenhed og i øvrigt var en svindler. Da nogle købmænd var landet på Lakoniens kyst, solgte han okserne til dem, og selv tog han af sted med bud til Polychares og fortalte ham, at sørøvere var gået i land og havde tvunget ham til at udlevere kvæghjorden og hyrderne. Mens han var ved at binde Polychares denne historie på ærmet, stak en af hyrderne af fra købmændene, vendte tilbage og traf dér sin herre sammen med Euaifnos og afslørede ham over for Polychares. 7 Da han nu var grebet på fersk gerning og intet kunne benægte, tryglede han Polychares og hans søn om tilgivelse. I den menneskelige natur, sagde han, var der mange elementer, som tvang os til at opføre os forkert, og det værste i menneskets natur var jagten efter profit. Han forklarede, hvad han havde fået for kvæget og bad Polychares' søn følge med for at få pengene. Da de på deres vej kom på lakonisk område, dristede Euaifnos sig til at begå en endnu mere ugudelig handling end den forrige: han slog Polychares' søn ihjel. 8 Da Polychares forstod, at han også havde lidt denne tort, begav han sig til Lakedaimon og rendte kongerne og eforerne på dørene, idet han jamrede over sin søn og opregnede alt, hvad han havde været udsat for fra Euaifnos' side – manden, som han selv havde sluttet gæstevenskab med, og som var den Lakedaimoner, han havde fæstet størst tillid til. Da Polychares trods sine gentagne henvendelser til myndighederne ikke opnåede nogen compensation, mistede han til sidst forstanden og gik amok, og uden hensyn til sig selv myrdede han enhver Lakedaimoner, han mødte.

4.5 *Krigen og dens egentlige årsager og skal Polychares udleveres?*

5 Lakedaimonerne siger nu, at de gik i krig, fordi de ikke kunne få Polychares udleveret, og fordi Teleklos var blevet dræbt, og desuden havde de ikke megen tillid til Messenerne på grund af Kresfontes' svindel med lodtrækningen. Messenernes indvendinger angående Teleklos har jeg omtalt,¹⁴ og med hensyn til Kresfontes' søn Aipytos peger de på, at Aristodemos og hans sønner var med til at føre ham tilbage til Messenien, hvad de bestemt ikke ville have gjort, hvis de var uvenner med Kresfontes. 2 Messenerne nægtede at udlevere Polychares til Lakedaimonerne til straf, fordi de på deres side ikke ville udlevere Euaifnos, men de ville dog gerne have sagen pådømt ved Argeiernes forbund, der havde forbindelse til begge parter, eller ved den domstol i Athen, der hedder Areopagos, fordi den fra gammel tid gik for at dømme i mordsager. 3 Men det var slet ikke af den grund, at Lakedaimonerne gik i krig, siger Messenerne, men det var af grådighed, at de både efterstræbte deres land og udførte andre handlinger, og de fremhævede såvel angrebene på Arkaderne som på Argeierne, for de var aldrig blevet mætte af hele tiden at skære stykker af begge folks landområder. Da Kroisos havde sendt dem gaver, var Lakedaimonerne de første til at blive venner med en barbar, efter at han havde undertrykt alle Grækere i Asien, inklusive de Dorere, der bor på det kariske fastland. 4 De påpegede også, at da Fokæernes ledere havde besat helligdommen i Delfi, fik kongerne i Sparta og andre ansete folk individuelt og medlemmerne af eforernes råd og gerusiet officielt en andel af, hvad der tilhørte guden. Og som bevis på, at Lakedaimonerne ikke interesserede sig for andet end profit, kritiserede de dem frem for alt for forbundet med Apollodoros, der havde taget magten som tyrann i Kassandraia. 5 Jeg kan ikke på dette sted nærmere udvikle, hvorfor Messenerne anser netop dette forhold for særlig bittert. Det er klart, at Messenernes mod og deres lange krig står i kontrast til Apollodoros' tyranni, men med hensyn til de lidelser, folkene led, er der ikke den store forskel.

6 Det er altså de årsager til krig, som de to parter fremfører. På dette tidspunkt kom et gesandtskab fra Sparta, som krævede Polychares udleveret. Messenernes konger svarede gesandterne, at de ville forhandle med folket og sende deres beslutninger til Sparta. Da gesandterne var rejst, kaldte de borgerne sammen til en folkeforsamling. Meningerne var vidt forskellige. Androkles hævdede, at man

14. 4.4.3.

skulle udlevere Polychares, fordi han havde forbrudt sig mod guder og mennesker. Antiochos kom med mange modindlæg, men frem for alt, fandt han det forfærdeligt, at Polychares skulle udsættes for pinsler, mens Euaifnos så på, samtidig med at han i detaljer opregnede, hvor meget Polychares nødvendigvis måtte lide. 7 Til sidst blev tilhængerne af Androkles og Antiochos så ophidsede, at de greb til våben, men det blev ikke nogen lang kamp, da Antiochos' tilhængere var langt i overtal, og de tog livet af Androkles og de vigtigste af hans tilhængere. Da Antiochos nu var ene om at være konge, sendte han bud til Sparta om, at han ønskede at henvise sagen til de domstole, jeg allerede har nævnt, men man fortæller, at Lakedaimonerne ikke værdigede overbringerne af brevet et svar.

8 Ikke mange måneder senere <døde> Antiochos, og hans søn *Eufaës* overtog magten. Lakedaimonerne sendte ingen diplomat af sted for at erklære Messenerne krig, ej heller opsagde de venskabet med dem, men i det skjulte og så hemmeligt, de kunne, forberedte de sig til krig; de aflagde ed på, at hverken krigens længde, hvis den ikke skulle blive afgjort hurtigt, eller de store ulykker, der måtte indtræde under krigen, skulle holde dem fra at erobre landet Messenien med våben. 9 Da de havde aflagt den ed og valgt Teleklos' søn Alkamenes til leder, drog de om natten mod Amfeia. Det er en by i Messenien ved grænsen til Lakonien, ikke særlig stor, men beliggende på en højderyg, og den havde rigeligt af kilder med vand; generelt fandt de Amfeia velegnet som base for hele krigen. De indtog nu byen, eftersom portene stod åbne, og der ikke var nogle vagter; de Messenere, der var blevet tilbage, dræbte de, nogle i deres senge, andre i gudernes helligdomme og ved de andre, hvor de havde søgt tilflugt, da de havde opdaget, hvad der var ved at ske; kun nogle få undslap. 10 Dette var det første angreb, Lakedaimonerne foretog mod Messenerne, i den niende olympiades andet år, hvor Messeneren Xenodokos vandt stadionløbet;¹⁵ i Athen blev archonter endnu ikke udtaget årligt ved lod. Folket havde frataget Melanthos' sønner, de såkaldte Medontider, det meste af magtens indhold og i stedet for kongedømmet indført en styreform, hvor embedsmændene stod til ansvar for deres embede; senere tidsbegrænsede de embedsperioden til ti år. Da Amfeia faldt, havde Aischylos' søn Aisimides regeret i fem år.

15. 743 f. Kr.

4.6 Pausaniansk kildekritik omkring messeneren Aristomenes

6 Før jeg tager fat på at beskrive krigen og alt det, som guddommen havde til hensigt at lade de to parter udstå eller udføre, må jeg fastsætte, hvornår en bestemt Messener levede. Krigen blev ført mellem Lakedaimonerne og deres forbundsfæller på den ene side og Messenerne og deres hjælpetropper på den anden side og fik ikke navn efter angriberne som den mediske eller den peloponnesiske krig, men den messenske efter alle ulykkerne, på samme måde som det er blevet almindeligt at kalde krigen mod Ilion for den trojanske og ikke den græske, og om denne messenske krig har Rhianos fra Bene skrevet et epos og Myron fra Priene et prosaværk. 2 Ingen af de to nævnte har fuldendt en sammenhængende beretning om alt fra krigens begyndelse til dens slutning; hver har de valgt en del, de interesserede sig for: den ene har beskrevet Amfeias indtagelse, og hvad derpå fulgte frem til Aristodemos' død, mens Rhianos end ikke har berørt starten af denne den første af krigene; selv da han beskriver, hvad der senere hændte Messenerne, da de gjorde oprør mod Lakedaimonerne, skriver han ikke om det hele, men kun hvad, der skete efter det slag, de udkæmpede ved den såkaldte Store Grav. 3 Messeneren *Aristomenes* – og det er for hans skyld, jeg laver denne omtale af Rhianos og Myron – var den første, som i særlig grad hævdede Messeniens navn til tinderne; han er nævnt i Myrons fremstilling, mens han i Rhianos' epos spiller en lige så stor rolle som Achilleus i Homers *Iliade*. De to forfattere udtaler sig så forskelligt om ham, at jeg måtte vælge den ene frem for den anden; de kan ikke kombineres – og her forekom Rhianos mig i højere grad at komme med de rigtige data om Aristomenes' tidsalder. 4 I andre skrifter af Myron kan man erfare, at han ikke tager hensyn til, om han skriver noget forkert eller usandsynligt, og ikke mindst i hans messenske historie. Han skriver for eksempel, at Aristomenes dræbte Lakoniens konge, Theopompos, kort før sin egen død, mens vi med sikkerhed ved, at Theopompos ikke døde hverken i kamp eller på anden måde, før krigen var kæmpet til ende. 5 Det var denne Theopompos, der satte punktum for krigen; og disse elegiske verselinier af Tyrtaios¹⁶ er mit vidne:

Til Theopompos, der var vores konge, af guderne elsket,

16. Tyrtaios fr. 5 West.

som gav Messene til os – landet, der strækker sig vidt.

Efter min mening levede Aristomenes under den anden krig, og jeg skal fortælle om ham, når min fremstilling når til det punkt.¹⁷

6 Da Messenerne dengang erfarede om Amfeias skæbne fra dem, der havde overlevet og reddet sig efter indtagelsen, samledes de fra deres byer i Stenykleros. Da folket var blevet samlet til møde på folkeforsamlingen, opfordrede både de indflydelsesrige og til sidst kongen til ikke at lade sig slå fuldstændig ud af Amfeias fald, som om hele krigen allerede var afgjort, eller frygte, at Lakedaimonernes udrustning var bedre end deres egen. Nok havde Lakedaimonerne gennem en længere periode øvet sig i krigsførelse, mens de selv i højere grad var tvunget til at vise sig som tapre mænd, men gudernes velvilje ville i højere grad være med dem, der forsvarede sig hjemme, end med dem, der havde indledt uretfærdighederne.

4.7 *Krigen begynder*

7 Med disse ord hævdede Eufaës forsamlingen, og han holdt herefter alle Messenere under våben. De, som ikke kendte krigens kunst, tvang han til at lære den, og de, der allerede kendte til den, tvang han til at øve sig mere omhyggeligt end tidligere. Lakedaimonerne gjorde stadig indfald i Messenien, men de ødelagde ikke landet, da de opfattede det som deres egen ejendom; de huggede heller ikke træerne om eller ødelagde husene, men stødte de på kvæg, drev de det bort, og korn og anden afgrøde fjernede de. 2 De angreb byerne, men indtog ikke nogen af dem, da de jo var befæstede med mure og blev omhyggeligt bevogtede, og de måtte ustandselig trække sig tilbage, sårede og med uforrettet sag, og til sidst opgav de at angribe byerne. Messenerne på deres side hærgede Lakoniens kyster, og hvad der var af opdyrket land omkring Taygetosbjerget.

3 I det fjerde år efter Amfeias indtagelse var Eufaës ivrig efter at bruge Messenernes vrede mod Lakedaimonerne, en vrede, der på det tidspunkt var på sit højdepunkt; samtidig mente han, at de nu var øvede nok i krigens kunst, og han beor-

17. 4.14.7-24.3.

drede et udfald og pålagde slaverne at følge efter med tømmer, og hvad der ellers var nødvendigt til skansebyggeri. Lakedaimonerne fik fra tropperne i Amfeia melding om, at Messenerne var på vej, og rykkede selv ud. 4 Der var i Messenien et sted, der på mange måder var velegnet til kamp, men foran lå en dyb kløft. Her stillede Eufaës Messenerne op og udnævnte Kleonnis til general, mens Pytharatos og Antandros fik kommandoen over rytteriet og de letbevæbnede, der tilsammen udgjorde under 500. 5 Da de to hære angreb, styrtede hoplitterne drevet af raseri skånselsløst frem mod hinanden, men kløften forhindrede dem i at komme i nærkamp. Rytteriet og de letbevæbnede kom i kamp ovenfor kløften, men da de var lige mange og lige erfarne, kom det ikke til nogen afgørelse. 6 Mens de var optaget af kamp, befalede Eufaës slaverne først at befæste lejrens bagside med palisader og derefter begge dens flanker, og da natten faldt på, og kampen var stoppet, befæstede de også siden langs med kløften, og da dagen brød frem, forstod Lakedaimonerne pludselig Eufaës' forudseenhed: de kunne ikke provokere til slag, med mindre Messenerne forlod deres indhegning, og de erkendte, at de ikke kunne foretage en belejring, da de var uforberedte på alt.

7 Så for nærværende trak Lakedaimonerne sig tilbage, men et år senere hånedes de gamle mænd dem, beskyldte dem for fejhed og erindrede dem om den ed, de ikke havde holdt. Derfor forberedte de åbenlyst et andet felttog mod Messenerne. Begge konger, Nikandros' søn Theopompos og Alkamenes' søn Polydoros, førte an; Alkamenes selv levede ikke længere. Messenerne slog lejr over for dem, og da Spartanerne forsøgte at åbne kampen, rykkede de frem mod dem. 8 Polydoros kommanderede *Lakedaimonernes* venstre fløj, Theopompos den højre, Euryleon midten. Sidstnævnte var nu borger i Lakedaimon, men nedstammede egentlig fra Kadmos i Theben, den fjerde i rækken fra Aigeus, søn af Oiolykos, søn af Theras, søn af Autesion. Hos *Messenerne* havde Antandros og Eufaës kommandoen og stod over for Lakedaimonernes højre fløj, Pytharatos kommanderede den anden fløj over for Polydoros, og Kleonnis midten. 9 Umiddelbart før slaget begyndte, trådte kongerne frem og talte opildnende til deres egne mænd. Over for Lakedaimonerne holdt Theopompos efter deres skik en kort tale, hvor han erindrede om den ed, de havde svoret mod Messenerne, og at det ville være en smuk form for ære, hvis det viste sig, at de ved at erobre et rigere land udførte en mere glørværdig bedrift end deres fædre, der havde undervunget periøkerne. Eufaës' tale

var længere end Spartanerens, men ikke længere, end han så, situationen krævede. 10 Det drejede sig ikke blot om jord og ejendom, sagde han, men han vidste også, hvordan det ville gå, hvis de tabte: kvinder og børn ville blive ført bort til slaveri, og for de voksne mænd ville en død uden tortur være det mildeste. Helligdomme ville blive plyndret, fædrene byer brændt, og dette var ikke hjernesvind. De lidelser, som de tilfangetagne i Amfeia havde været udsat for, var tydelige beviser for alle og enhver. 11 Op mod disse lidelser var en ædel død at foretrække, og det var meget lettere for dem nu, hvor de endnu var ubesejrede og lige så tapre, modigt at overvinde fjenden end senere ribbede for mod og viljestyrke at skulle genoprette det tabte.

4.8 Kampen begynder og bølger; Pausanias rapporterer

8 Dette var Eufaës' ord. Da begge anførerne havde givet tegn til deres respektive folk, styrtede Messenerne i løb frem mod Lakedaimonerne, udleverede sig selv skånselsløst som mennesker, der er drevet af raseri og ønsker at dø, og hver enkelt var ivrig efter at være den første, der åbnede slaget. Også Lakedaimonerne rykkede fulde af kampiver frem mod dem, men passede alligevel på at holde opstillingen. 2 Da de kom tættere, truede de ad hinanden ved at svinge med deres våben og stirrede barsk på hinanden. Hånsord føg mellem dem, den ene part sagde, at Messenerne allerede var deres slaver og ikke mere frie mænd end deres heloter, den anden part fremførte, at Lakedaimonerne forbrød sig, når de angreb mennesker af samme blod som dem selv ud fra ren vinding, og de anklagede dem for ugudelighed mod deres fædrene doriske guder, især mod Herakles. Selv mens spydighederne fløj frem og tilbage mellem dem, gik de til sagen i tætte formationer mod hinanden, især på den lakedaimonske side, og mand kæmpede mod mand. 3 Både i disciplin og krigserfaring var Lakedaimonerne overlegne og også i antal, for periøkerne var nu deres undertvungne og dermed deres kampfæller, og Dryoperne fra Asine, som en generation tidligere af Argeierne var blevet fordrevet fra deres land og som asylsøgere havde givet sig ind under Lakedaimonernes beskyttelse, gjorde også tvungen tjeneste i deres hær. Til at modstå Messenernes lette fodfolk havde Lakedaimonerne bueskytter fra Kreta som lejetropper. 4 Disse materielle fordele blev opvejet af Messenernes desperation og dødsforagt: deres lidelser forekom dem, som de ægte patrioter de var, mere nødvendige end forfærdelige, og

det, de udførte, anså de selv for større (end det egentlig var) og mere hårdt for Lakedaïmonerne. Nogle af soldaterne brød ud af rækkerne og udførte dermed strålende bedrifter, mens andre, der var alvorligt sårede, men endnu åndede, alligevel udviste et desperat mod. 5 Der lød opmuntrende tilråb, og de, der stadig var i live og endnu ikke såret, tilskyndede de sårede til ikke passivt at afvente den sidste skæbne, men handle alt det, de kunne, og med glæde gå døden i møde. Og omvendt, når de sårede mærkede kræfterne ebbe ud og deres vejr svigte, opfordrede de så de nytilkomne om at være gode og sande krigere som de selv og til ikke at lade deres kammeraters blod være udgydt til ingen nytte for fædrelandet. 6 Lakedaïmonerne afholdt sig fra indbyrdes opmuntringer og bønner og var ikke så tilbøjelige som Messenerne til at vise bemærkelsesværdig heltemod. Men trænede fra barnsben i krigskunst benyttede de sig af en dybere formation og ventede, at Messenerne ikke ville holde stand i så lang tid, og at de heller ikke ville kunne udholde udmattelsen ved at kæmpe eller deres sår. 7 Således så de kæmpende parters taktik og indstillinger ud. Men der var også fælles træk hos dem. Ingen bønner, ingen løfter om pengegaver kom over de dødsmærkedes læber – nogle gange måske, fordi de ikke regnede med at opnå noget på grund af fjendskabet, men for det meste, fordi de afstod fra besudle det, de havde udført. De, som slog ihjel, afholdt sig på samme måde fra praleri og hånlige bemærkninger, for ingen af parterne havde nogen sikker forventning om at sejre. De, der tog fat på at plyndre nogle af de faldne, døde på en særdeles slående måde: for enten lod de en del af deres legeme være ubeskyttet, og så blev de ramt af et spyd eller hugget ned, fordi de i øjeblikket havde for travlt til at se sig for, eller de blev dræbt af de mænd, de var ved at plyndre, men som stadig var i live. 8 Også kongerne kæmpede fremragende, og Theopompos var stormet frem for at dræbe Eufaës. Da han så ham angribe, sagde han til Antandros, at der ikke var nogen forskel på Theopompos' opførsel og det, som hans forfar Polyneikes havde bedrevet. Polyneikes havde nemlig ført en hær fra Argos mod sit fædreland og havde dræbt sin bror med egen hånd og var selv blevet slået ihjel af denne, og Theopompos ønskede at bringe en bemættelse over herakliden, der var lige så stor som den, der ramte efterkommerne af Laios og Ødipus; men dog skulle Theopompos ikke komme ud fra slaget med smil på læben. 9 Med disse ord gik også han til angreb. Selv om mændene var udmattede, blussede hele kampen alligevel op igen til fuld styrke, de fik deres le-

gemlige kræfter tilbage, og på begge sider skåned ingen sig selv over for døden, så man skulle tro, at de netop var begyndt på slaget. Til sidst fik Eufaës' mænd med deres desperation, der grænsede til vanvid, og deres tapperhed – for alle omkring kongen var messenske elitetropper – overmandet deres modstandere; de drev Theopompos selv tilbage og slog deres modstandere på flugt. 10 Messenernes anden fløj var i vanskeligheder. Generalen Pytharatos var nemlig faldet, og på grund af den manglende leder var de uorganiserede og modløse; hverken Polydoros forfulgte de flygtende Messenere eller Eufaës' mænd de flygtende Lakedaimonere; Eufaës og hans folk mente nemlig, at det var bedre at yde hjælp til dem, der var ved at bukke under – dog kom de ikke i kamp med Polydoros og hans mænd, for det var mørkt nu – 11 og samtidig blev Lakedaimonerne hindret i at forfølge de vigende fjender, ikke mindst på grund af deres ukendskab til terrænet. De havde i øvrigt tradition for at foretage forfølgelser i et mere roligt tempo, for de havde mere tanke på ikke at opløse deres formation end at slå en flygtende ihjel. I centrum, hvor Lakedaimonerne blev anført af Euryleon og Messenerne af Kleonnis, var kampen uafgjort, og da natten brød frem, skilte den også parterne fra hinanden.

12 Dette slag blev udkæmpet af begge hære udelukkende eller for det meste af hoplitter. Der var kun få til hest, og de udførte intet, der er værd at nævne; dengang var Peloponneserne ikke gode på en hest. De letbevæbnede tropper hos Messenerne og Kreterne på Lakedaimonernes side kom overhovedet ikke i kamp; de var nemlig begge efter gammel skik endnu opstillet bag fodfolket. 13 Ingen af parterne tænkte på at påbegynde et slag den følgende dag og heller ikke på at være de første til at opstille et sejrsmonument, men som dagen skred frem, blev der sendt diplomater frem og tilbage om opsamling af de faldne, og da begge sider var nået til enighed, ville de derefter gå i gang med begravelserne.

4.9 *Dårlige tider, delegation til Delfi, synd og soning, Aristodemos' datter*

9 Efter slaget begyndte tingene at gå dårligt for Messenerne. Udgifterne til opretholdelse af garnisoner i byerne drænedes deres økonomi, og slaverne stak af til Lakedaimonerne. Nogle blev ramt af sygdom, og det gav anledning til uro, som om det var pest, men den bredte sig dog ikke til alle. Under disse omstændigheder besluttede man sig for at forlade alle de mindre byer i midtlandet og trække op mod bjerget Ithome og samles dér. 2 Her lå der også en mindre bybebyggelse, som de siger, at Homer også omtaler i katalogen:

*Og klippestaden Ithome.*¹⁸

Til denne by flyttede de og udvidede den gamle ringmur, så den kunne tjene som en tilstrækkelig beskyttelse for alle. Stedet er befæstet fra naturens hånd, for i størrelse og højde står Ithome ikke tilbage for nogen af bjergene syd for Isthmen, og særlig denne side af bjerget var utilgængeligt. 3 De besluttede også at sende en officiel udsending til Delfi. Altså sendte de Alkis' søn Tisis af sted dels, fordi de anså ham for en helt igennem første klasses person, og dels som særlig spådomskompetent. Men da denne Tisis var på vej hjem fra Delfi, faldt han i et lakedaimonisk baghold af soldater fra garnisonen i Amfeia, men han ville ikke finde sig i at blive taget til fange og stod fast og forsvarede sig, og de nåede at såre ham, indtil en usynlig stemme råbte til dem: "Slip orakelbæreren!" 4 Tisis nåede tilbage til Ithome og overbragte orakelsvaret til kongen, men ikke længe efter døde han af sine sår. Eufaës samlede folket og lagde orakelsvaret frem for dem:

*Til underverdnens guder tag en jomfru ren
og valgt ved lod, af slægten aipytiderne,
og hende skal du ofre ved en natlig fest.
Men hvis du ikke kan, da tag en anden, som
til offer villigt bydes af sin egen far.*

18. Homer, *Iliaden* 2.729.

5 Efter denne erklæring fra guden samledes alle unge piger af aipytidernes slægt for at kaste lod, og loddet faldt på Lykiskos' datter, men sandsigeren Epebolos forbød, at hun skulle ofres, da hun ikke var Lykiskos' datter, for da den kvinde, som Lykiskos havde giftet sig med, ikke kunne få børn, havde hun taget dette barn til sig i stedet. Mens spåmanden var ved at oprulle denne historie, tog Lykiskos den unge kvinde med sig og flygtede som overløber til Sparta. 6 Midt i den sorg, som meddelelsen om hans flugt havde skabt, tilbød Aristodemos frivilligt sin datter som soningsoffer; han var en mand, der tilhørte aipytidernes familie, men var mere anset end Lykiskos, især i krig. Men menneskenes handlinger og især deres bevæggrunde er skjult af skæbnen som en lille sten i en flods dynd, så da Aristodemos havde sat sig for at redde Messenien, satte skæbnen følgende stopper for projektet. 7 I Messenien fandtes en mand – de siger ikke hvem – som var forelsket i Aristodemos' datter og agtede at gøre hende til sin hustru. Først argumenterede han med Aristodemos og fremførte, at denne ved at forlove datteren med ham selv havde mistet retten over hende, og at han selv dermed havde mere ret over hende. Da han derefter så, at dette argument heller ikke havde nogen virkning, fandt han på et snavset kneb. Han fortalte, at han havde været i seng med pigen, og at hun var gravid med hans barn. 8 Til sidst fik han drevet Aristodemos så langt, at han i et voldsomt anfald af raseri dræbte datteren. Så skar han hende op og viste, at hun ikke havde noget i maven. Epebolos, der var til stede, opfordrede nu en anden til at ofre sin datter ud fra den betragtning, at det, at Aristodemos' datter var død, ikke ville hjælpe, da faren havde myrdet hende i stedet for at ofre hende til de guder, som Pythia havde befalet dem. 9 Da sandsigeren havde udtalt disse ord, kastede den messenske folkemængde sig over bejleren for at dræbe ham, fordi de mente, han havde bragt en ubegrundet blodskyld over Aristodemos og gjort deres egen chance for at blive frelst usikker. Denne mand var en nær ven af Eufaës, og han overbeviste <derfor> Messenerne om, at orakelsvaret ved pigens død var fuldbragt, og at det, som Aristodemos havde gjort, var nok. 10 Alle de mandlige medlemmer af aipytidernes slægt bakkede op om dette udsagn, for hver enkelt af dem var ivrige efter, at den frygt, de nærede for deres respektive døtre, forsvandt, og de andre, der var overbevist af kongens anbefaling, hævdede folkeforsamlingen og vendte sig derpå til at ofre til guderne og til festen.

4.10 *Nye kampe, Eufaës omkommer, Aristodemos bliver konge*

10 Ved budskabet om det orakelsvar, Messenerne havde modtaget, blev Lakedaimonerne mismodige, både befolkningen og kongerne, og de afstod fra at begynde fjendtligheder.

Fem år efter Lykiskos' flugt fra Ithome – da ofringerne faldt gunstigt ud for dem – gik de i krig mod Ithome; Kreterne var ikke længere hos dem; også Messenernes forbundsfæller var forsinkede – Spartanerne var nemlig allerede under mistanke fra andre Peloponnesere og især fra Arkadere og Argeiere – og Argeierne havde planer om at ankomme uden Lakedaimonernes viden og i meget højere grad på privat basis end på grundlag af en fælles beslutning, mens Arkaderne åbenlyst havde erklæret krig, men heller ikke de havde indfundet sig. Og i tiltro til orakelsvaret var Messenerne rede til at vove sig ud i farer alene. 2 I det hele taget gik kampen meget som den foregående, og endnu en gang gik solen ned, inden kampen var afgjort. De har dog ikke beretninger om, at en fløj eller en deling hos nogen af parterne trak sig, og eftersom ingen af parterne opretholdt den oprindelige slagorden, gled de bedste fra begge sider ind mod midten, så det var her, det gik varmest til. 3 Eufaës kæmpede mere end kongeligt og kastede sig skånselsløst mod Theopompos og hans mænd og modtog mange dødelige sår; han besvimed, og Lakedaimonerne kæmpede imidlertid ivrigt for at trække ham ind i deres rækker, da han stadig åndede svagt. Men den hengivenhed, som Messenerne også tidligere havde vist over Eufaës, og tanken om den skam, der ventede dem, vakte dem, og de anså det for bedre at blive dræbt og ofre deres liv til forsvar for deres konge end at redde deres eget liv ved at svigte ham. 4 Eufaës' fald forlængede kampen og æggede begge parter til en yderligere indsats. Eufaës kom senere til bevidsthed og erfarede, at de ikke havde tabt kampen, men få dage senere døde han efter at have regeret over Messenerne i tretten år og i dem alle været i krig med Lakedaimonerne.

5 Han døde barnløs og efterlod kongedømmet til den, der måtte blive valgt af folket. Kleonnis og Damis satte spørgsmålstegn ved Aristodemos' krav på tronen, bl. a. fordi de selv blev anset for bedre til at føre krig. Antandros havde fjenderne gjort det af med i kampen, da han satte sit liv på spil for at redde Eufaës. Sandsigerne Epebolos og Ofioneus var enige om at være imod at overdrage den ære, der var knyttet til Aipytos og hans forfædre, til en mand, der havde besudlet sine

hænder med sin egen datters blod. 6 Ikke desto mindre blev *Aristodemos* valgt, og han blev konge. Den messenske sandsiger Ofioneus var født blind, men havde en profetisk gave: ved at erfare omstændighederne vedrørende enhver, såvel enkeltpersoner som stater, forudsagde han fremtiden; det var altså Ofioneus' måde at udtale profetier på. Da *Aristodemos* var kommet på tronen, var han ivrig efter at tage hensyn til folket inden for rimelighedens grænser, og han viste respekt over for regeringen og især over for *Kleonnis* og *Damis*. Han plejede forbindelserne til sine allierede ved at sende gaver til de indflydelsesrige mænd i *Arkadien* og til *Argos* og *Sikyon*. 7 Under *Aristodemos*' regering udkæmpede man krigen gennem røvertogter i små grupper og i høsttiden ved angreb på de andres område, og i deres indfald i *Lakonien* blev *Messenere* ledsaget af *Arkaderne*. Selv om *Argeierne* på deres side ikke ønskede åbenlyst at vise deres fjendskab mod *Lakedaimonerne*, forberedte de sig til at tage del i krigen, når den kom.

4.11 *Parterne med forbundsfæller mødes i en aftalt og afgørende kamp*

11 I *Aristodemos*' femte <regerings>år forberedte man sig til at mødes i en aftalt kamp, fordi begge parter var trætte af den lange krig og udgifterne til den, og ved denne lejlighed blev de ledsaget af deres allierede. De eneste *Peloponnesere*, som slog følge med *Lakedaimonerne* var *Korintherne*, mens *Messenere* blev bakket op af hele *Arkadernes* hær og *Argeiernes* og *Sikyonerne*s elitetropper. *Lakedaimonerne* betroede opstillingens midte til *Korintherne*, *heloterne* og de *perioker*, der kæmpede sammen med dem, mens de anbragte sig selv på fløjene under deres kongers ledelse. Deres formation var både i dybde og i tæthed aldrig overgået før. 2 På den anden side så *Aristodemos*' opstilling til slaget således ud: til de *Arkadere* og *Messenere*, der var fysisk stærke og psykisk robuste, men ikke ordentligt bevæbnede, udvalgte han de våben, der kunne være nyttige for dem, og som kampen nærmede sig, placerede han dem sammen med *Argeierne* og *Sikyonerne*. Opstillingen af soldaterne strakte han ud, så at de ikke kunne omringes af fjenderne; han sørgede for, at de opstillede havde *Ithomebjerget* i ryggen, og gav dem *Kleonnis* som anfører. 3 Han selv og *Damis* ventede sammen med de letbevæbnede infanterister, nogle få slyngekastere eller bueskytter, mens hovedstyrken var fysisk velegnet til at foretage angreb og til at trække sig tilbage og var letbevæbnede. <Ikke> alle havde et brystpanser eller et skjold, og de, der ikke

havde, havde i stedet kastet gede- eller fåreskind om sig, andre havde skind af vilde dyr, især de arkadiske bjergboere, der havde skind af ulve og bjørne. 4 Alle havde de mange kastespyd, nogle af dem havde også lanser, og de lå i baghold på Ithomebjerget et sted, hvor de var mindst synlige. Messenernes og deres allieredes hoplitter modstod Lakedaimonernes første angreb, og både under det og senere i kampen viste de sig som mænd. Fjenderne var i overtal, men de var udvalgte tropper, der kæmpede mod almindelige soldater, ikke mod en anden elite, så med deres øvrige vilje og erfaring lykkedes det dem længe at holde fjenden stangen. 5 På dette tidspunkt, da kampråbet også lød for dem, styrtede Messenernes letbevæbnede hær i løb mod Lakedaimonerne, omringede dem og kylede spyd ind i deres flanker; de endnu dristigere løb hen mod dem og huggede ud efter dem på nært hold. Lakedaimonerne, der så denne anden og tillige uventede fare, blev dog ikke bragt ud af fatning, men vendte sig mod de letbevæbnede soldater og prøvede at forsvare sig mod dem. På grund af den ubesværede lethed, hvormed Messenerne trak sig tilbage, blev Lakedaimonerne forvirrede, og derpå blev de endnu mere rasende. 6 Den menneskelige natur reagerer åbenbart voldsomt over for det, der krænker dets værdighed, og således også ved denne lejlighed: de Spartanere, der allerede var sårede, og de, hvis sidemand var faldet og derfor var udsat for angreb fra de letbevæbnede soldater, styrtede af sted, hver gang de så de letbevæbnede komme imod dem, og i deres raseri forfulgte de dem temmelig langt, når de trak sig tilbage. De lette messenske folk fortsatte deres oprindelige taktik med at hugge løs på de Lakedaimonerne, der blev på deres plads, og skyde efter dem, og når fjenden forfulgte dem, flygtede de hurtigere, end fjenden kunne følge med, og når han trak sig, angreb de igen. 7 Dette foregik rundt omkring på forskellige steder i fjendens opstilling. I mellemtiden pressede og angreb Messenernes og deres allieredes hoplitter voldsommere de fjender, de mødte ansigt til ansigt. Til sidst brød Lakedaimonerne deres egne linjer op, udmattede af den lange kamp, deres sår og forvirrede af de uvante angreb fra lette tropper. På deres flugt udsatte de letbevæbnede dem for endnu større tab. 8 Det var ikke muligt at opregne, hvor mange Lakedaimonere der omkom i slaget, men personligt er jeg overbevist om, at det var mange. Tilbagetrækningen og hjemrejsen foregik i almindelig ro og orden, men for Korintherne må den have været besværlig, for rejsen gik i lige høj

grad gennem fjendtligt område, hvad enten den gik gennem argeisk område eller langs Sikyon.

4.12 *Det lakedaimonske nederlag og flere nye tiltag*

12 Lakedaimonerne var i sorg over det nederlag, de havde lidt. Der var mange, der var omkommet i kampen og tilmed mange fornemme, og håbet om at vinde krigen blev erstattet af mismod, og derfor sendte de udsendinge til Delfi, og da de ankom, gav Pythia dem følgende svar:

*Foibos dig byder ikke alene i krigen at kæmpe.
Det er et folk, der ved svig besidder Messeniens landskab,
fanges de skal engang med de selvsamme tricks, de har anvendt.*

2 Kongerne og eforerne havde nok lysten, men ikke evnen til at finde på tricks, og så kopierede de Odysseus' list ved Ilion ved at sende 100 mand til Ithome, som skulle finde ud af, hvad der blev planlagt, men udgive sig for at være overløbere; der blev udstedt en officiel fordømmelse af flugten. Da de var ankommet til Ithome, sendte Aristodemos dem straks retur, idet han bemærkede, at nok var Lakedaimonernes misgerninger friske, men deres numre var gamle. 3 Selv om Lakedaimonernes første forsøg var mislykkedes, prøvede de endnu en gang at splitte den messenske alliance. Udsendingene tog først til Arkaderne, men de afviste dem, og derpå fortsatte de rejsen til Argos. Da Aristodemos fandt ud af, hvad det var, Lakedaimonerne havde for, sendte han folk af sted for at spørge guden, og Pythia svarede dem:

4 *Guden giver dig ære i krig, men vogt dig, at ikke
Spartas svigagtige, fjendtlige baghold ved list skal bestige
- Ares er nemlig hos dem mere stærk – de velbygte mure;
dansepladsernes krans vil bebos af grusomme fjender,
når fra det skjulte baghold de to tilfældigt er kommet.
Dog skal den hellige dag ikke se denne slutning, førend
skæbnen er nået til det, der sin egen natur har forandret.*

Aristodemos og orakelfortolkerne kunne ikke lige på det tidspunkt forklare udsagnet, men ikke mange år senere skulle guden komme til både at forklare og opfylde svaret.

5 På samme tid indtraf en anden begivenhed for Messenerne, nemlig følgende: mens Lykiskos opholdt sig som en fremmed i Sparta, døde den datter, han havde taget med sig fra Messene. Ofte besøgte han barnets gravmæle, men en dag blev han grebet af arkadiske ryttere, der lå i baghold. Man førte ham til Ithome og stillede ham for folkeforsamlingen, hvor han forsvarede sig ved at sige, at han ikke havde forladt sit fædreland for at forråde det, men han havde troet på de guddommelige ord om barnet, at det ikke var hans eget ægte barn. 6 Under denne forsvarstale var der ingen, der troede ham, førend den kvinde, der på det tidspunkt var Heras præstinde, gjorde sin entré på teatret. Hun indrømmede, at det var hendes barn, og at hun havde givet det til Lykiskos' hustru, for at hun kunne overtage barnet. "Men nu i dag," sagde hun, "er jeg kommet for at afsløre min hemmelighed og for at nedlægge mit embede som præstinde." Dette sagde hun, fordi det var en regel i Messene, at hvis en kvinde eller en mand udøvede et hverv som præstinde eller præst, og de mistede et barn, skulle præstehvervet overgå til en anden person. Man troede på hende, valgte en anden kvinde som Heras præstinde, og Lykiskos blev tilgivet.

7 Dernæst besluttede de – krigen havde nu stået på i tyve år – igen at sende nogle mænd til Delfi for at spørge om sejren. De fik følgende svar på deres forespørgsel:

De, der til altret for Zeus Ithomatas først har opstillet

to gange ti gange fem af trefødder, dem vil da guden

give med ære i krig al den messenske jordbund.

Sådan er Zeus'es beslutning. List har bragt dig i spidsen,

bagefter kommer der straf, og guden kan ikke du narre.

Gør, som skæbnen det vil. Nogle blir ramt før end andre.

8 Da de hørte dette, mente de, at svaret var til fordel for dem og gav dem sejr i krigen, for eftersom de havde Zeus Ithomatas' helligdom inden for deres mure, kunne Lakedaimonerne næppe komme dem i forkøbet med at opstille og indvie trefødderne. Og de havde i sinde at lave dem af træ, eftersom de ikke havde penge til at lave dem af bronze; men en Delfier røbede orakelsvaret til Sparta. Da Spartanerne hørte om det, kunne de ikke finde ud af officielt at foretage sig noget klogt, 9 men Oibalos, der ikke nød nogen anseelse, men til gengæld var begavet, således som han kom til at åbenbare det, fik lavet 100 trefødder af terrakotta, så godt som han nu kunne; dem gemte han i en sæk, tog den og nogle net på nakken, og forklædt som jæger bragte han trefødderne til stedet. Eftersom han var relativt ukendt for Lakedaimonerne, var det endnu lettere for ham at undgå at blive opdaget af Messenerne; han blandede sig med folk fra landet og slap sammen med dem op på Ithome, og så snart natten var faldet på, stillede han sine trefødder af terrakotta op til gudens ære og vendte tilbage til Sparta for at fortælle om det. 10 Da Messenerne så, hvad der var hændt, blev de rystede og gættede – hvad der jo også var tilfældet – at de kom fra Lakedaimonerne. Aristodemos prøvede at holde humøret oppe hos dem med udtalelser, der var passende til lejligheden, og han sørgede for, at trefødderne af træ – for de var nu færdige – blev stillet omkring Zeus Ithomatas' alter. Samtidig fik Ofioneus, denne seer, der fra fødslen af havde været blind, på en højst forbløffende måde sit syn tilbage; en voldsom hovedpine greb ham, og da han åbnede øjnene, kunne han se.

4.13 *Varsler om kommende fald, dødsfald og Ithomes indtagelse*

13 I den følgende tid – skæbnen var allerede begyndt at tage retning mod Messenernes fald – sendte guden forvarsler til Messenerne om det, der skulle komme. For kultstatuen af Artemis, der tillige med sine våben var af bronze, tabte sit skjold; og da Aristodemos skulle til at ofre til Zeus Ithomatas, gik vædderne af sig selv mod altret og bankede hornene mod altret med så stor kraft, at de faldt døde om af slaget. Og et tredje varsel: hver nat mødtes hundene det samme sted og hylede, hvorpå de til sidst i samlet flok løb over til Lakedaimonernes lejr. 2 Disse varsler gjorde Aristodemos urolig, og derudover havde han følgende drømmesyn: han mente at se sig selv fuldt bevæbnet på vej til kamp, mens offerdyrenes indvolde lå på et alterbord, da datteren viste sig for ham klædt i sort og fremviste sit

opskårne bryst og underliv, og da hun havde vist sig for ham, smed hun indvoldene ned fra bordet og hev rustningen af ham, og i stedet kronede hun ham med en guldkrans og kastede en hvid klædning om ham. 3 I forvejen var Aristodemos noget deprimeret, og han opfattede, at drømmen varslede ham livets ende, fordi Messenerne havde den skik at krone deres berømte mænd og klæde dem i hvidt, når de bar dem til graven, og midt i det hele ankommer én med budskab om, at spåmanden Oifioneus ikke længere kunne se, at han igen pludselig var blevet blind, som han havde været det fra fødslen. Så forstod de orakelsvaret, at med 'de to, der kommer ud af deres skjul og vender tilbage til deres skæbne', havde Pythia ment Oifioneus' øjne. 4 Aristodemos overvejede nu sine private forhold: at det ikke havde tjent noget formål, at han var blevet sin datters morder, og da han ikke så nogen frelse for sit fædreland, stak han en kniv i sig selv på datterens grav. Hvad der var menneskeligt muligt med hensyn til at frelse Messenien, havde han gjort, men Sæbnen havde reduceret hans handlinger og planer til intet. Han døde efter at have regeret seks år og nogle måneder.

5 Fortvivlelse greb nu Messenerne i en sådan grad, at de havde planer om at sende en delegation til Lakedaimonerne for at bede om fred; så nedslagne var de ved Aristodemos' død, men stolthed holdt dem imidlertid tilbage fra dette projekt. De samledes i stedet til rådslagning, valgte ikke nogen ny konge, men Damis til general med uindskrænket magt. Han knyttede Kleonnis og Fyleus til sin kommandostab og gjorde forberedelser til kamp selv under de nuværende omstændigheder. Han blev tvunget til det af belejringen og ikke mindst sulten og den heraf følgende frygt for at bukke under af mangel på mad. 6 Endnu en gang viste Messenerne, at de var deres modstanderes ligemænd i dygtighed og vovemod, men alle deres generaler og store mænd faldt. Herefter holdt de stand i omkring fem måneder, men da året gik på hæld, forlod de Ithome efter at have kæmpet i fulde tyve år, som Tyrtaios skriver:

*Da, i det tyvende år, forlod de de frugtbare marker
og på flugt sig begav væk fra Ithomes bjerg.¹⁹*

19. Tyrtaios fr. 5.7-8 West.

7 Denne krig <sluttede> i den 14. olympiades første år,²⁰ hvor Korintheren Dasmon vandt løbet, og Medontiderne stadig sad som 10-års-archonter i Athen, og Hippomanes havde afsluttet det fjerde år af sin embedsperiode.

4.14 *Messenerne splittes op, Ithome ødelægges, Aristomenes' nye planer*

14 Alle de Messenere, der havde gæstevenskaber i Sikyon, i Argos og med folk i Arkadien, tog til de respektive byer, og til Eleusis tog de, der via slægt var knyttet til de præster, der forestod indvielserne til de Store Gudinder. Den store mængde splittedes for hver enkelt til sin gamle hjemby. 2 Først jævnedes Lakedaimonerne Ithome med jorden, dernæst vendte de sig mod de resterende byer og erobrede dem en efter en. Af byttet indviede de bronzetrefødderne til guden i Amyklai; under <den første> står en kultstatue af Afrodite, under den anden en af Artemis, under den tredje en statue af Demeters datter Kore. 3 Dem opstillede de dér. Til Asinaierne, som oprindeligt var smidt ud fra deres land af Argeierne, overdrog de det område langs kysten, som Asinaierne stadig har. Og til Androkles' efterkommere – han havde jo en datter, og datteren havde børn, som ved hans død var flygtet til Sparta og havde bosat sig dér – til dem overdrog de området Hyameia. 4 Messenerne selv blev behandlet på følgende måde af Lakedaimonerne: først tvang de dem til at sværge, at de aldrig ville svigte dem eller foretage sig noget revolutionært, dernæst pålagde de dem godt nok ingen aftalt skat, men af alt deres udkomme inden for landbruget skulle de bringe halvdelen til Sparta. Det blev også aftalt, at ved begravelser af kongerne og andre medlemmer af regeringen skulle Messenerne stille med kvinder og mænd klædt i sort, og der blev fastsat en straf for overtrædelse af disse aftaler. Til disse straffe, som Lakedaimonerne i deres arrogance pålagde Messenerne, henviser Tyrtaios i nogle verselinier:

*Ligesom æsler, der bær, tynget af mægtige læs,
til deres herrer, tvunget dertil af en sørgelig skæbne,
halvdelen af, hvad de får fra deres markers frugt.*²¹

20. 724 f. Kr.

21. Tyrtaios fr. 6 West.

At de også var tvunget til at tage del i Lakedaimonernes sorg, fremgår af følgende verselinjer:

*Herrerne skal de begræde, de selv med samt deres koner,
hver gang nogen blir ramt af den usalige død.*²²

6 Givet disse betingelser og uden at kunne se så meget som et glimt af menneskekærlighed fra Lakedaimonernes side inden for den nærmeste fremtid, mente de, at det i den nuværende situation i højere grad var at foretrække at dø i kamp eller helt at forlade Peloponnes og drage i landflygtighed, og de besluttede sig for et totaloprør. Det var ikke mindst den yngre generation, der pressede på; den var endnu uerfaren i krig, men besjælet af ædle følelser og foretrak at dø i frihed for fædrelandet, selv om de kunne være lykkelige i alle andre henseender som slaver. 7 Flere steder i Messenien var en ny generation vokset frem, men ungdommen omkring Andania var på en gang den smukkeste og mest talstærke, og blandt dem toppede Aristomenes, som endnu den dag i dag æres som hero af Messenerne. De mener også, at omstændighederne ved hans fødsel var noget ud over det almindelige, for det fortælles, at hans mor Nikoteleia blev besvangret af en guddom eller en gud i skikkelse af en slange. Jeg ved godt, at Makedonerne fortæller en lignende historie om Olympias og Sikyonerne om Aristodama, men der er dog forskel: 8 Messenerne gør hverken Herakles eller Zeus til Aristomenes' far, på samme måde som Makedonerne gør Ammon til Alexanders far, og Sikyonerne gør Asklepios til Aratos' far. De fleste Grækere siger, at Pyrrhos var Aristomenes' fædrene ophav, men jeg ved personligt, at ved ofringer kalder Messenerne selv Aristomenes for Nikomedes' søn. På toppen af ungdommeligt vovemod opfordrede han sammen med andre fornemme Messenere folket til at gøre oprør. I begyndelsen handlede han ikke åbenlyst, men sendte hemmeligt folk til Argos og til Arkaderne for at føle, om de uden betænkeligheder og med mindre svigt end i den forgående krig ville hjælpe dem.

22. Tyrtaios fr. 7 West.

4.15 Optakten til 2. messenske krig, Tyrtaios til Sparta, forbundsfællerne

15 Da alt fra deres egen side var gjort klar til krig, og forbundsfællerne viste sig mere ivrige end forventet – for fjendskabets flamme vendt mod Lakedaimonerne var allerede tændt hos Argeierne og Arkaderne – så gjorde Messenerne oprør. Det skete i det 39. år efter Ithomes indtagelse, svarende til den 23. olympiades fjerde år,²³ hvor Ikaros fra Hyperesia vandt løbet; Athen havde allerede indført systemet med årlige archonter, og Tlesias beklædte embedet. 2 Tyrtaios har ikke nedskrevet navnene på kongerne på den tid, mens Rhianos skriver i sine digte, at det var *Leotychides*, der var konge, da denne krig fandt sted. På dette punkt kan jeg på ingen måde tilslutte mig Rhianos, og selv om Tyrtaios ikke nævner dem ved navn, kan man måske formode, at han hentyder til dem i følgende passage. Til den første krig har han følgende verselinjer:

*Nitten samfulde år kæmped de om denne by
uden at stoppe en tid, med vildt raseri i sinde,
modigt de kæmped og stred, bedstefædre til os.²⁴*

3 Heraf fremgår det klart, at Messenerne udkæmpede den sidste krig to generationer senere, og kronologien viser, at de konger, der regerede i Sparta på det tidspunkt, var Eurykrates' søn *Anaxandros*, som var sønnesøn af Polydoros fra det ene kongehus, fra det andet Anaxidamos, søn af Zeuxidamos, søn af Archidamos, søn af Theopompos. Jeg har ført genealogien ned til den tredje efterkommer efter Theopompos, fordi Theopompos' søn Archidamos døde før sin far, og Theopompos' trone gik videre til hans sønnesøn Zeuxidamos. Men det står fast, at Leotychides regerede efter Aristons søn Demaratos, og at Ariston var sjette led efter Theopompos.

4 I denne omgang stødte Messenerne sammen med Lakedaimonerne ved Derai i Messenien i det første år efter oprøret. Begge parter var uden forbundsfæller, og man var ikke sikker på, hvem der havde vundet, men det siges, at Aristomenes

23. 685 f. Kr.

24. Tyrtaios fr. 5.4-6 West.

kæmpede mere end rimeligt for én mand, så man efter kampen var tæt på at vælge ham til konge; han tilhørte jo oven i købet aipytidernes slægt; men det frabad han sig, og i stedet valgt de ham til general med uindskrænket magt. 5 Aristomenes' tanker om krig var, at ingen ville foragte lidelsen i krigen, når blot han udrettede noget, han var værd at huskes for. Men hans egen rolle, mente han, var frem for alt i krigens begyndelse at jage så megen skræk i livet på Lakedaimonerne, at han ville fremstå endnu mere frygtindgydende i fremtiden. Men denne hensigt ankom han om natten til Lakedaimon og indviede sit skjold i templet for Athene Chalkioikos (*Fruen i Bronzehuset*); på det var der skrevet, at Aristomenes gav det til gudinden af byttet fra Spartanerne.

6 Samtidig modtog Lakedaimonerne et orakelsvar fra Delfi om at tage Athenere med på råd. De sendte derfor folk af sted til Athenere for at meddele dem profetien og kræve en mand, som kunne rådgive dem om det, de måtte have brug for. Athenere var i et dilemma – på den ene side ville de ikke uden større sværds slag lade Lakedaimonerne løbe med den bedste del af Peloponnes, på den anden side ville de ikke sidde guden overhørig. Så fandt de på noget: der var en mand ved navn Tyrtaios, en skolelærer, som ikke blev anset for særlig begavet og dertil lam på den ene fod. Ham sendte de til Sparta, og da han var ankommet, reciterede han privat for byens styre og for alle, han nu en gang traf på, sine elegier og digte på anapæster. 7 Året efter kampen ved Derai, da begge parter forbundsfæller havde indfundet sig, forberedte de sig til slag ved Vildsvinets Grav. Eleierne og Arkaderne var hos Messenerne, og tillige var der ankommet hjælpetropper fra Argos og Sikyon, med dem også de Messenere, der frivilligt var draget i eksil, desuden fra Eleusis de, der havde fået i arv at udføre mysterierne for de Store Guldinder, og endelig Androkles' efterkommere; især de sidste var de ivrigste støtter. 8 Sammen med Lakedaimonerne kæmpede Korintherne og nogle Lepreater, fordi de var fjender af Eleierne. Asinaierne var edsbundne til begge parter. Selve stedet, Vildsvinets Grav, ligger ved Stenykleros i Messenien, og man fortæller, at det var her, Herakles udvekslede eder med Neleus' sønner over nogle offerstykker fra et vildsvin.

4.16 Seere og ofringer, Aristomenes og hans skjold

16 Seerne i begge lejre foretog nu deres ofringer før slaget. Hos Lakedaimonerne hed seeren Hekas, en navne til og efterkommer af den Hekas, som havde ledsaget Aristodemos' sønner på deres rejse til Sparta. Den messenske seer hed Theoklos, en efterkommer af Eleieren Eumantis og af Iamidernes slægt, og han var blevet bragt til Messenien af Kresfontes. Spåmændenes tilstedeværelse fyldte begge parter med entusiasme inden den forestående kamp. 2 Midt i den almindelige begejstring, som alle tog del i alt efter alder og fysik, var Lakedaimonernes konge Anaxandros og hans Spartanere de ivrigste; hos Messenerne var det Androkles' efterkommere, Fintas og Androkles, som sammen med mændene omkring dem prøvede at vise sig som tapre mænd. Tyrtaios og de Store Gudinders hierofanter tog ikke del i nogen rituel handling, men forsøgte blot at vække entusiasmen hos de svageste i hver deres hær. 3 Hvad angår Aristomenes, så havde han 80 håndplukkede og jævnaldrende Messenere omkring sig, der alle betragtede det som en særlig ære at være fundet værdige til at være opstillet ved Aristomenes. De var dygtige til hurtigt at forstå hinanden og især deres leders, både når han var ved at begynde, og når han endnu kun havde tingene i tankerne. Både de selv og Aristomenes havde til at begynde med hænderne fulde, eftersom de var opstillet over for Anaxandros og de bedste af Lakedaimonerne. Uden at skåne sig selv modtog de det ene sår efter det andet, og den totale fortvivlelse nær lykkedes det dem dog takket være tålmod og dristige udfald at sende folkene omkring Anaxandros på flugt. 4 Aristomenes beordrede en anden deling til at forfølge de flygtende; selv pressede han på, hvor fjenden særlig gjorde modstand, og når han også havde presset dem tilbage, vendte han sig mod andre. Da han også hurtigt havde besejret dem, var det lettere for ham at angribe dem, der ikke flyttede sig, indtil han havde knækket hele den lakedaimonske linje, både Lakedaimonerne og deres allierede. Uden skam flygtede de og uden ønske om at vente på hinanden, men han var i ryggen på dem mere frygtindgydende end med en enkelt mands raseri. 5 Men midt på slagmarken stod et vildt pæretræ, som seeren Theoklos bad ham om ikke at gå forbi, for Dioskurerne sad i det, påstod han. Men Aristomenes var styret af sin lidenskab og lyttede ikke til alt, hvad seeren havde sagt, og da han var ved at passere pæretræet, tabte han sit skjold. Denne fejltagelse gav luft til Lakedaimo-

nere, så de kunne frelse nogle af deres egne, der var på flugt, for der gik tid med at forsøge at finde skjoldet igen.

6 Lakedaimonerne var modløse efter dette nederlag og var mest opsatte på at stoppe krigen, men Tyrtaios sang sine sange og gjorde dermed sit til at vende stemningen, og de indsatte heloter i delingerne i stedet for dem, der var faldet. Da Aristomenes vendte tilbage til Andania, kronede kvinderne ham med bånd og årstidens blomster og sang til hans ære en sang, de synger endnu den dag i dag:

*Helt til den stenykleriske slette og toppen af bjerget
jog Aristomenes væk mænd fra Spartanernes by.*

7 Han genfandt også sit føromtalt skjold efter at have været i Delfi og på Pythias ordre være steget ned i adyton i Trofonios' helligdom ved Lebadeia. Senere bragte han skjoldet til Lebadeia og indviede det dér, hvor jeg også selv personligt har set det hænge. Skjoldmærket forestiller en ørn med begge vinger spredt ud, så de rører kanten af skjolden. Efter at han fra Trofonios havde hørt, hvor skjoldet kunne findes, vendte han tilbage fra Boiotien, fandt skjoldet og gik i gang med større forehavender. 8 Han samlede også nogle messenske tropper, slog dem sammen med sine egne elitesoldater, ventede på natten og nærmede sig derpå en by i det lakoniske område, der i gamle dage hed Faris, og som under det navn også findes i Homers katalog,²⁵ mens Spartanerne og deres naboer kalder den Farai. Han nåede byen, og dem, der forsøgte at forsvare den, slog han ihjel, stjal deres kvæg og tog af sted med det til Messenien. På vejen blev han angrebet af lakedaimonske hoplitter og kong Anaxandros, men han slog dem på flugt og begyndte at forfølge dem; såret i sin bagdel af et kastespyd måtte han nok afstå fra forfølgelsen, men blev dog ikke berøvet det kvæg, han var ved at drive af sted. 9 Efter en tid, der var tilstrækkelig til at hele såret, forsøgte han om natten et angreb på Sparta, men blev stoppet af Helenas og Dioskurernes genfærdsånder, og i stedet lagde han sig i fuldt dagslys i baghold over for nogle unge kvinder, der var ved at opføre danse i Karyai til ære for Artemis, og han greb de af dem, der havde de rigeste og fornemste fædre; han førte dem bort til en landsby i Messenien, hvor

25. Homer, *Iliaden* 2.582.

han gjorde holdt for natten og overlod bevogtningen af pigerne til nogle mænd i sin deling. 10 På grund af druk, formoder jeg, var de unge mænd uden selvkontrol og prøvede at voldtage pigerne, og selv om Aristomenes forsøgte at holde dem fra denne handling, der strider mod græsk tankegang, så blæste de på ham, og han var tvunget til at tage livet af nogle af dem, der var mest fulde. Fangerne, han havde taget, løslod han for store summer, mens pigerne vendte tilbage i uskadt tilstand.

4.17 *Aristomenes, kampen ved Den store Grav, forræderi i græsk historie*

17 I Lakonien ligger Aigila, hvor der er grundlagt en helligdom for Demeter. Aristomenes og hans mænd var klar over, at kvinderne dér fejrede en fest, <og de forsøgte at få fat på kvinderne>, men kvinderne blev inspireret af gudinden til at forsvare sig, og mange af Messenerne blev såret af de knive, som kvinderne brugte under ofringen til at traktere offerdyrene med, og af de spid, som de gennembo-rede offerkødet med for at stege det. Med deres fakler bankede de Aristomenes og tog ham levende til fange, men den selv sammme nat lykkedes det ham dog at redde sig til Messenien. Archidameia, Demeterpræstinden, blev beskyldt for at have ladet ham løbe, ikke fordi han havde bestukket hende, men fordi hun allerede tidligere var blevet forelsket i ham, men hun undskyldte sig med, at han havde brændt båndene og var stukket af.

2 I krigens tredje år skulle der finde et slag sted ved den såkaldte Store Grav, og Messenerne var blevet forstærket med tropper fra alle Arkadiens byer, men lige inden slaget bestak Lakedaimonerne Aristokrates, Hiketas' søn fra Trapezus, som på dette tidspunkt var både Arkadernes konge og general. Lakedaimonerne var de første, vi kender til, der bestak en fjende, og de første, der gjorde sejr med våben til en vare, man kunne købe. 3 Før de handlede etisk forkert i den messenske krig og inden Arkaderen Aristokrates' forræderi afgjorde man krige i modig kamp og ved gudens gunst. Det er oplagt, at Lakedaimonerne også senere, da de lå for anker over for Athenerne ved Aigospotamoi, at de ved den lejlighed købte Adeimantos og andre af Athenernes strateger. 4 Men i tidens løb blev de selv hjemsøgt af den såkaldte Neoptolemos' hævn, for Achilleus' søn Neoptolemos dræbte Priamos ved altret for Zeus Herkeios (*Indhegningens*), men ved et bemærkselsesværdigt sammentræf blev han selv slagtet i Delfi ved Apollons alter, og siden den tid

har man udtrykket 'en neoptolemisk gengældelse' om at få tilbage med samme mønt. 5 Da Lakedaimonerne var på toppen og blomstrede og havde ødelagt den athenske flåde, og Agesialaos havde sat sig på det meste af Asien, lykkedes det dem alligevel ikke at vride hele magten fra Mederen, nej barbaren overhalede dem indenom med deres egen opfindelse og sendte penge til Korinth, Argos, Athen og Theben; med disse penge blev det, vi kalder den korinthiske krig, antændt og Agesialaos tvunget til at forlade operationerne i Asien.

6 På den måde var dette militære trick, som Lakedaimonerne udtænkte mod Messenerne af guddommen dømt til at vendes til en katastrofe for dem selv. Men da Aristokrates havde modtaget bestikkelsen fra Lakedaimon, skjulte han i den nuværende situation for Arkaderne, hvad han gik og udtænkte i al hemmelighed, men lige da de to parter stod for at mødes og kæmpe, jog han en skræk i livet på dem ved at fortælle dem, at de befandt sig fanget i et vanskeligt terræn uden mulighed for at slippe væk, hvis de blev overvundet, og han tilføjede, at ofringerne ikke var faldet ud, som man havde ønsket. Han gav derpå dem alle ordre til, at de på et givet signal fra ham skulle tage flugten. 7 Da Lakedaimonerne nærmede sig, og Messenernes opmærksomhed var fæstnet mod fjenden foran dem, og da så kampen åbnedes, førte Aristokrates Arkaderne væk og tømte derved Messenernes venstre fløj og midten for folk. For i Eleiernes, Argeiernes og Sikyonernes fravær havde Arkaderne været placeret begge steder. Men ikke nok med det: Aristokrates dirigerede flugten ind gennem Messenernes egne linjer. 8 Denne uventede bevægelse fik dem til fuldstændigt at tabe hovedet, og samtidig med at Arkaderne faldt ud, blev der skabt så stor forvirring i deres rækker, at det ikke var langt fra, at de fuldstændig glemte, hvad de var i færd med. I stedet for at have opmærksomheden rettet mod Lakedaimonerne, der væltede ind over dem, stirrede de på de flygtende Arkadere, samtidig med, at nogle indtrængende bad dem om at blive og hjælpe, andre slyngede ord som forrædere og skurke i hovedet på dem. 9 De efterladte Messenere stod tilbage i en cirkel, og de var ikke en vanskelig opgave for Lakedaimonerne; aldrig vandt de så let og ubesværet en sejr. Aristomenes og hans folk holdt virkelig sammen og forsøgte at modstå de voldsomste angribere, men da de var så få, kunne de ikke udrette meget. Der var så stort et tab blandt det messenske folk, at de, som fra begyndelsen havde håbet at kunne blive herrer over Lakedaimonerne i stedet for at være deres slaver, næppe kunne håbe på at overleve.

Blandt mange andre fornemme omkom Androkles og Fintas og Fanas, der havde kæmpet særlig ærefuldt; han havde engang vundet langdistanceløbet i Olympia.

10 Efter slaget samlede Aristomenes de Messenere, der var flygtet, og overtalte dem til at forlade Andania og de fleste af landsbyerne inde i landet og bosætte sig på Heirabjerget. Da de var blevet trængt sammen på dette sted, begyndte Lakedaimonerne en belejring af dem ud fra en formodning om hurtigt at få bugt med dem; ikke desto mindre stod Messenerne imod, og selv efter nederlaget ved Graven hold de stand i elleve år. 11 Belejringens længde bekræftes i Rhianos' digt, hvor der refereres til Lakedaimonerne:

*De førte krig i kløfterne blandt de skinnende bjerge
alt gennem toogtyve vintre og grønsel tilsammen.²⁶*

Han tæller både somre og vintre, med *grønsel* mener han det grønne, umodne korn, eller lige før der høstes.

4.18 Messenerne på Heira

18 Da Messenerne <slog sig ned på> Heira, blev de udelukket fra resten af deres land på nær det, som indbyggerne i Pylos og Mothone reddede til dem af områder ved havet. De plyndrede både Lakonien og deres eget land, som de allerede nu anså for fjendeland. Også andre sluttede sig til disse plyndringstogter, som det nu traf sig, og Aristomenes og hans elitekorps steg i antal til 300. 2 De hærgede Lakedaimonernes land og stjal alt, hvad de kunne få fingre i. Korn, kvæg og vin tog de og konsumerede, møbler og mennesker solgte de for penge: da Lakedaimonerne så, at de dyrkede jorden mere for indbyggerne i Heira end til bedste for dem selv, så fattede de den beslutning, at Messenien og det, der stødte op til Lakonien, skulle ligge brak, så længe krigen varede. 3 Resultatet af det var en knaphed på korn i Sparta, og med knapheden startede et oprør, for de mennesker, der ejede jord i disse områder, ville ikke finde sig i, at deres marker lå udyrkede hen. Også denne stridighed løste Tyrtaios, men sent om aftenen marcherede Aristomenes ud

26. Rhianos fr. 44 (FGrHist 265) = fr. 54 Powell.

i spidsen for sine udvalgte mænd, og hurtigt var han fremme ved Amyklai, før solen stod op, og indtog byen, ribbede den for alt og vendte tilbage, før folk fra Sparta kunne komme til hjælp. 4 Derefter hærgede han også landet, lige ind til han faldt i et baghold bestående af over halvdelen af Lakedaimonernes styrke med samt begge deres konger. Selv om han forsøgte at forsvare sig, blev han voldsomt såret, især blev han ramt i hovedet af en sten, så det svimlede for ham. Da han faldt, kastede en mængde Lakedaimonere sig over ham og tog ham levende til fange; sammen med ham blev 50 andre omkring ham fanget. Lakedaimonerne dømte dem alle til at kastes i Keadas, der hvor de smider de værste forbrydere ned. 5 Alle blev de dræbt på stedet ved faldet, men ved denne som ved andre tilsvarende lejligheder holdt en gud en beskærmende hånd over Aristomenes' hoved. De, som glorificerer historien om Aristomenes, fortæller, at da han blev kastet i Keadas, kom en ørn flyvende ned under ham og holdt ham oppe, til den på sine vinger havde bragt ham ned til bunden uden en skramme eller et sår på kroppen. Guddommen skulle også at sørge for, at han kom ud derfra. 6 Da han var nået til kløftens bund, lænede han sig tilbage, trak sin kappe om sig og afventede den død, skæbnen havde bestemt for ham. Men på tredjedagen hørte han støj, trak kappen fra ansigtet – hans øjne kunne nu se i mørket – og fik øje på en ræv, der gik og mæskede sig med ligene. Han gættede på, at ræven havde en indgang et eller andet sted, og derfor ventede han på, at den skulle komme tættere på, og da den var det, greb han den med den ene hånd. Hver gang den vendte sig mod ham, rakte han med den anden hånd kappen til den, så den kunne bide i den. Det meste af dagen styrtede han efter den, de snævre steder trukket med af den, og til sidst skimtede han et hul, der var stort nok til ræven, og lyset skinnede igennem det. 7 Da Aristomenes gav slip på ræven, må den have søgt tilflugt i sin hule; Aristomenes kunne ikke bane sig vej gennem hullet, men måtte grave det større med sine hænder, hvorefter han kom velbeholden til Heira. Aristomenes' tilfangetagelse var bemærkelsesværdig, men hans mod og dristighed var alt for stort til, at nogen kunne have tænkt på at tage ham til fange, og så meget mere bemærkelsesværdigt er hans redning ud af Keadas, og det er oplagt, at den ikke skete, uden at en gud har haft en finger med i spillet.

4.19 *Aristomenes vender tilbage, tages til fange og sættes igen fri*

19 Lakedaimonerne fik straks gennem overløbere nys om, at Aristomenes var kommet ud af kløften med livet i behold. Man fandt sagen lige så usandsynlig, som hvis én ville sige, at han var genopstået fra de døde, men Aristomenes selv leverede beviset. Korintherne sendte en styrke af sted, der skulle hjælpe Lakedaimonerne med at tage Heira. 2 Da Aristomenes via sine rekognosceringsfolk havde fundet ud af, at disse folks march var noget løsagtig, og at man ikke holdt vagt i lejren, angreb Aristomenes dem om natten; han slog de fleste af dem ihjel, mens de sov, inklusive deres generaler Hypermenides, Achladaios, Lysistratos og Sidedktos. Ved at plyndre generalernes telt lod han Spartanerne forstå, at det var Aristomenes og ikke en hvilken som helst Messener, der havde været på spil. 3 Han foretog også til Zeus Ithomatas det offer, som de kalder Hekatomfonia (*hundrede dræbte*). Det er et offer, der går tilbage til meget gammel tid, og reglen var, at det blev foretaget af Messenere, der havde nedlagt 100 fjender. Første gang, Aristomenes foretog dette offer, var efter slaget ved Vildsvinets Grav, og denne natlige nedslagtning af Korintherne gav ham derefter mulighed for at gentage ofringen. Man fortæller, at han senere foretog ofringen en tredje gang i forbindelse med sine senere angreb. 4 Hyakinthiafesten stod for døren, og Lakedaimonerne sluttede derfor en våbenhvile på fyrre dage med Messenerne på Heira, vendte hjem og holdt deres fest, mens bueskytter fra Kreta, som de havde sendt bud efter fra Lyktos og andre byer og indforskrevet som lejesoldater, strejfede om i hele Messenien. I tillid til våbenhvilen havde Aristomenes temmelig uforsigtigt bevæget sig noget væk fra Heira, da syv kretiske bueskytter sprang op fra et baghold, greb ham og bandt ham med remmene fra deres koggere. Natten var nu ved at falde på. 5 To af bueskytterne skyndte sig til Sparta for at melde det glade budskab, at Aristomenes var taget til fange, mens de resterende trak sig tilbage på en gård i Messenien. På gården boede en ung faderløs kvinde med sin mor. Den foregående nat havde pigen haft en drøm: ulve bragte en løve til gården, og løven var bundet og havde ingen klør. Hun løsnede båndene, fandt klørerne igen og gav dem tilbage til løven, hvorpå det i drømmen så ud, som om løven flænsede ulvene til småstykker. 6 Da Kreterne førte Aristomenes ind, forstod den unge pige, at nattens drøm var gået i opfyldelse, og spurgte sin mor, hvem det var. Da hun fik det at vide, blev hun stærkere i sin overbevisning, stirrede ham dybt i øjnene og forstod, hvad hun var

blevet pålagt. Vin i rigelige mængder hældte hun op til Kreterne, og da beruselsen havde grebet dem, stjal hun kniven fra den af dem, der sov tungest; pigen skar derpå Aristomenes' bånd over, hvorpå han greb et sværd og gjorde det af med <mændene>. Aristomenes' søn Gorgos giftede sig med pigen, og på denne måde betalte Aristomenes sin gæld til den unge pige for sin redning, for Gorgos var endnu ikke fyldt atten år, da han giftede sig med pigen.

4. 20 *Ged eller figentræ og en katastrofal kærlighedshistorie*

20 Skæbnen ville, at Heira skulle falde efter ti års belejring, og at Messenerne derpå skulle forjages fra deres land, og guden fuldbyrdede sandelig dette orakelsvar, der var blevet givet til Aristomenes og Theoklos, for da de efter nederlaget ved den Store Grav var taget til Delfi og havde spurgt, hvordan de kunne blive frelst, havde Pythia svaret dem således:

*Når nu en vædder vil drikke af Nedas hvirvlende vande,
redder jeg ikke længer Messene; for enden er nærved.*

2 Nedas kilder findes på Lykaionbjerget, og efter at floden er strømmet gennem Arkadien og drejet mod Messenien, danner den grænsen mellem Messeniens kyststrækning og Elis. Derfor var Messenerne ikke særlig bange for, at væddere skulle komme til at drikke af Nedas vand, men her er, hvad guddommen egentlig mente: nogle Grækere kalder det vilde figentræ for *olynthe*, men Messenerne kalder det for *tragos* (vædder). Nu voksede der på den tid ved Neda et vildt og noget krumt figentræ, som bøjede sig over floden og strejfede vandet med spidsen af sine blade. 3 Da seeren Theoklos så det, tolkede han, at med '*den vædder, der drak af Nedas vand*', havde Pythia ment dette figentræ, og han konkluderede, at enden var nær for Messenerne. Han holdt det hemmeligt for alle andre end Aristomenes, som han førte hen til figentræet og belærte ham om, at tiden for deres sikkerhed var ved at rinde ud. Skønt Aristomenes var overbevist om rigtigheden heraf, og at der ikke længere var nogen udsættelse mulig, så traf han dog nogle beslutninger ud fra de givne omstændigheder. 4 Messenerne havde en hemmelighed; forsvandt den helt, var det sket med dem, men hvis man bevarede den, så forkla-

rede de orakelsvar, som Pandions søn Lykos havde fået, at Messenerne engang ville frelse og generobre deres land. Da Aristomenes jo kendte til orakelsvarene, bragte han, da det var blevet nat, genstanden væk, og da han var nået til det mest øde sted på Ithome, begravede han genstanden dér samtidig med, at han bad til Zeus Ithomas og de guder, som indtil dette tidspunkt havde holdt en skærmende hånd over Messenerne, om også at beskytte denne genstand og ikke lade den falde i Lakedaimonernes hænder, for det var Messenernes eneste håb om at vende tilbage.

5 Efter denne begivenhed begyndte det at gå skidt for Messenerne og som tidligere for Trojanerne som følge af hor. Messenerne var herrer over bjerget og området omkring Heira helt frem til Nedafloden, og nogle af byerne havde også beboelser uden for deres byporte. Der var ikke kommet nogen overløbere til dem fra Lakonien på nær én, nemlig en slave, der tilhørte Emperamos; det var en kohyrde, der drev sin herres kvæg på græs. 6 I Sparta var Emperamos en anset mand, og hans kohyrde græssede sit kvæg ikke langt fra Neda. En messensk mand, hvis hus lå uden for murene, havde en kone, og hyrden fik øje på hende, da hun en dag gik efter vand. Han blev forelsket i hende, dristede sig til at tale med hende, gav hende gaver og forførte hende. Derefter holdt han et vågent øje med hendes mand, hver gang han tog på vagt, for Messenerne havde vagtskifter på en del af deres akropolis, da det var her, de især frygtede, at fjenderne skulle stige op og bane sig vej ind i byen. 7 Hver gang manden var hjemmefra, kom hyrden på besøg hos konen. En nat, hvor det var ægtemandens tur til sammen med andre at tage vagten, øsede guden tilfældigvis ned, og Messenerne forlod deres vagtposter. Vandet væltede virkelig ud af himlens sluser og tvang dem til at gå, eftersom der hverken var bygget brystværn eller tårne, fordi byggeriet var gået så hurtigt, og samtidig regnede de med, at Lakedaimonerne ikke ville bevæge sig ud en måneløs nat under dette uvejr. 8 Ikke mange dag før var Aristomenes blevet såret, da han havde reddet en kefallensk købmand, en gæsteven af ham, som også bragte mangelvarer til Heira, fra en gruppe Lakedaimonere og apteriske bueskytter under ledelse af Spartaneren Euryalos, og ikke bare reddet ham, men også de penge, han havde på sig, men selv var han blevet såret og kunne derfor ikke gå sin normale vagtrunde; dette sidste var hovedårsagen til, at akropolis blev forladt. 9 Så alle trak sig tilbage fra deres post, også manden til konen, som hyrden horede med. Hun havde på

dette tidspunkt hyrden inde i huset, men da hun hørte manden komme, forsøgte hun, så hurtigt hun kunne, at skjule mennesket. Da manden trådte ind, omfavnede hun ham som aldrig før og spurgte, hvorfor han allerede kom hjem nu. Han, der hverken havde mistanke om, at hun lå i med andre, eller at hyrden var i huset, svarede hende i overensstemmelse med sandheden, at både han selv og alle andre havde forladt deres vagter på grund af det voldsomme regnvejr. 10 Hyrden hørte ham tale, og da han havde erfaret alt nøjagtigt, deserterede han tilbage fra Messenerne til Lakedaïmonerne. På dette tidspunkt var kongerne ikke borte fra den lakedaïmonske lejr, og kommandanten for de tropper, der forestod belejringen af Heira, var Emperamos, netop kohyrdens herre og mester. Derfor gik han til ham, bad først om tilgivelse for at være flygtet og meddelte så, at nu var det tid til at indtage Heira, og han fortalte alt, hvad han havde hørt fra Messeneren.

4.21 fra kærlighedshistorie til

21 Man troede på hans historie, og han førte Emperamos og Spartanerne derhen. Turen var svær på grund af mørket og det voldsomme regnvejr, men deres ildhu overvandt alle vanskeligheder. Da de kom til Heiras akropolis, besteg de den ved enten at stille stiger op, eller på den måde, hver enkelt af dem nu en gang var i stand til. Messenerne selv fik især fornemmelse af den forstående katastrofe ved, at hundene gøede på en måde, de ikke plejede at gø på, mere vedholdende, mere rasende. Da de erkendte, at den sidste og samtidig uundgåelige kamp var nær, tog de ikke alle deres våben op, men hver enkelt greb, hvad der tilfældigvis lå for, og med det i hånden forsvarede de den fædrene by, som var det eneste, der var tilbage af hele Messenien. 2 De første til at fatte, at fjenden var indenfor, og de første til at komme til hjælp mod dem var Aristomenes' søn Gorgos, Aristomenes selv, seeren Theoklos og hans søn Mantiklos, og sammen med dem var Euergetidas, en mand, man så op til i Messenien, og som gennem sit giftermål havde nået en endnu højere position, idet han kone var Aristomenes' søster Hagnagora. Selv om de så, at de var fanget som i et net, beholdt de dog en form for håb til trods for de givne omstændigheder. 3 Aristomenes og seeren forstod, at Messenerne ikke længere kunne udskyde deres undergang, eftersom de også kendte det orakelsvar, som Pythia gådefuldt havde udtalt og som var møntet på vædderen, men ikke desto mindre skjulte de det og holdt det hemmeligt for de andre. Hurtigt skyndte de sig

gennem byen og gik hen til alle, og når de stødte på nogen og fornemmede, at det var Messenere, opfordrede de dem til at være tapre mænd, og de kaldte de mænd, der endnu var tilbage, ud af husene. 4 I nattens løb foretog ingen af parterne sig noget nævneværdigt, for på den ene side var Lakedaimonerne ukendte med stedets topografi, og Aristomenes' mod fik dem til at tøve, og på den anden side havde Messenerne ikke på forhånd modtaget et kampråb fra deres generaler, og desuden slukkede guden med sin regn faklerne eller andet, som nogen havde tændt. 5 Da det igen blev dag og muligt at se hinanden, forsøgte Aristomenes og Theoklos at presse det sidste fortvivlede mod ud af Messenerne med ord, der var egnede til netop sådan en lejlighed, især omtalte de de joniske indbyggerne i Smyrna, som med tapperhed og entusiasme havde drevet Daskylos' søn Gyges og hans Lydere ud af Smyrna, da de holdt den besat. Ved at høre om dette fyldtes Messenerne af et desperat mod, og idet de stillede sig sammen med så mange andre, som enhver nu var i stand til, styrtede de mod Lakedaimonerne. Også kvinderne var ivrige efter at smide tagsten, eller hvad nu hver enkelt kunne kaste med, efter fjenderne, men den voldsomme regn forhindrede dem i at gøre det og i at komme op på tagene. Men de turde godt gribe til våben, og de hidsede mændene op til at være endnu modigere, når de så deres koner foretrække at dø for deres fædreland frem for at føres bort som slavinder til Lakedaimon, så de på den måde kunne have undgået selve deres skæbne. 7 Men guden regnede voldsommere end nogensinde, ledsaget af høje tordenskrald, og skræmte dem med lyn, der gik lige i deres øjne. Men Lakedaimonerne blev opstemte, for de tolkede det, som at guden kæmpede på deres side, og da lynene blinkede på deres højre side, påviste seeren Hekas, at tegnet var gunstigt. 8 Han fandt også på følgende militære kneb: i antal var Lakedaimonerne stærkt overlegne, men da der ikke var megen plads dér, hvor man kæmpede, og kampen ikke fandt sted i fast opstillede slagordener, idet nogle kæmpede i en del af byen, andre i en anden, så var de yderste i hver opstilling faktisk i overskud. Disse folk befalede han at trække sig tilbage til lejren og til at få noget mad og søvn og til derpå at vende tilbage inden aften for at afløse deres kammerater. 9 Når de nemlig holdt pauser og kæmpede på skift, var de bedre til at holde ud. Men Messenerne var trængt på alle punkter, for de samme forsvarede sig nu på tredje dag, kæmpende uafbrudt dag og nat. Det var allerede morgen igen, og mangel på søvn, vandet fra himlen og kulden trykkede dem, dertil kom

sult og tørst. Især kvinderne var udmattede af det uvante krigsarbejde og den endeløse elendighed. 10 Så seeren Theoklos kom op til Aristomenes, stillede sig ved ham og sagde: "Hvortil alle disse spildte kræfter? Det er under alle omstændigheder bestemt, at Messene skal falde, for den skæbne, som vi ser nu, forudsagde Pythia allerede for lang tid siden, og for nylig bekræftede figentræet det. For mit eget vedkommende er den skæbne, som guden påfører mig, fælles for mit fædreland og mig, men hvad dig angår, så frels du så mange Messenere, som det er muligt, og frels dig selv." Da han havde sagt det til ham, styrtede han mod fjenderne og råbte til Lakedaimonerne: "Nej, ikke skal I fremover glæde jer ved at høste Messenernes jord!" 11 Derpå angreb han dem, han stod ansigt til ansigt med, dræbte dem og blev selv såret, og da han havde mættet sin vrede ved disse fjendedræb, opgav han ånden. Aristomenes derimod kaldte Messenerne tilbage fra kampen, på nær de mænd, der i kraft af deres tapperhed kæmpede i front; dem lod han blive på stedet; de øvrige pålagde han at anbringe kvinder og børn inden for deres egne formationer og derpå at følge ham, hvor han selv kunne vise vej. 12 Gorgos og Mantiklos satte han til at lede bagtroppen. Selv vendte han i løb tilbage til fortroppen, og med sin hovedbevægelse og lansesvingen gjorde han det klart, at han forlangte en passage og havde besluttet at trække sig tilbage. Emperamos og de Spartanere, der var til stede, var enige om at lade dem passere og ikke yderligere ophidse disse mennesker, der var fuldstændigt desperate, og samtidig opfordrede seeren Hekas dem til at gøre det samme.

4.22 *De solidariske Arkadere; forræderen Aristokrates bliver stenet*

22 Næppe var Arkaderne blev informeret om, at Heira var blevet indtaget, før de opfordrede Aristokrates til at føre dem af sted enten for at redde Messenerne eller for at dø sammen med dem. Men han, der jo havde modtaget gaver fra Lakedaimon, ønskede ikke at føre dem af sted og påstod at vide, at der ikke var en eneste Messener tilbage, som de kunne forsvare. 2 Men da de fik nærmere underretninger om, at der var overlevende, og at de var blevet tvunget til at forlade Heira, planlagde Arkaderne selv at vente på dem ved Lykaionbjerget. De gjorde tøj og mad klar og sendte topfolk af sted for at opmuntre Messenerne og samtidig vise dem vej. Så da Messenerne var kommet velbeholdne til Lykaion, tog Arkaderne imod dem og behandlede venligt i enhver henseende, og de ville fordele

dem på deres byer og foretage en ny udstykning af jord for deres skyld. 3 Men Aristomenes' sorg over plyndringen af Heira og hans had til Lakedaimonerne fik ham til at fatte følgende plan. Han udvalgte af mængden 500 mænd, om hvem han vidste, at de ikke ville skåne sig selv, og spurgte dem, mens både Aristokrates og de andre Arkadere hørte på – han vidste nemlig ikke, at han nu var forræder – om de var villige til at dø sammen med ham selv for at hævne fædrelandet. Han troede, at Aristokrates tidligere var stukket af, fordi han var en fej og svag person, men ikke af ond vilje, men alligevel havde han ingen betænkelighed ved at spørge de 500, mens også Aristokrates var til stede. 4 Da de svarede, at det ville de gerne, fremlagde han sin plan, at han den følgende aften for enhver pris ville føre dem mod Sparta. På dette tidspunkt opholdt de fleste Lakedaimonere sig ved Heira, og resten strejfede omkring og plyndrede Messenien: "Og hvis vi kan indtage og holde Sparta," sagde Aristomenes, "kan vi give Lakedaimonerne deres og bringe vort eget tilbage; hvis det mislykkes, kommer vi til at dø sammen, og vi har udført en gerning, der er værdig at huskes i tider fremover." 5 Da han havde talt, var der omkring 300 Arkadere, der frivilligt ville deltage i det dristige projekt, men for nærværende ventede de med at drage ud, idet ofringerne ikke faldt godt ud. Næste dag erfarede de, at deres hemmelige plan var blevet røbet til Lakedaimonerne, og at de for anden gang var blevet forrådt af Aristokrates, for han havde nemlig straks skrevet Aristomenes' plan ned i et brev og givet det til den af sine slaver, som han anså for mest pålidelig, og havde sendt ham af sted til Anaxandros i Sparta. 6 På tilbagevejen bliver slaven fanget i et baghold af nogle Arkadere, der i forvejen var fjendtlig stemt over for Aristokrates og mistænksomme over for ham. Da de havde fanget slaven, bragte de ham tilbage til Arkaderne og offentliggjorde for folket svaret fra Lakedaimon, hvori Anaxandros meddelte, at hans tidligere flugt fra den Store Grav ikke havde været i Lakedaimonernes disfavør, og at de skyldte ham tak efter de friske afsløringer. 7 Da dette var blevet meddelt ved offentligt møde, kastede Arkaderne selv sten på Aristokrates og opfordrede Messenerne til at gøre det samme. De så hen på Aristomenes. Han stirrede ned i jorden og græd. Efter at have stenet Aristokrates smed Arkaderne liget ud på den anden side af deres grænser uden at begrave ham, og de indviede en stele på Lykaions hellige område, som fortæller:

*Endelig fandt nu tiden en straf for en ondsindet konge,
sammen, med støtte fra Zeus, fandt den forræderen af
landet Messene. En meneder kan for en gud sig ej skjule.
Hil dig, Zeus, vores drot, frels Arkadiens land.²⁷*

4.23 Messenerne indtager Zankle

23 De Messenere, der var blevet fanget omkring Heira eller andre steder i Messenien, inkorporerede Lakedaimonerne blandt deres heloter. Men efter Heiras indtagelse sejlede folk fra Pylos og Mothone og andre kystboere til Kyllene, der er Elis' havn. Derefter sendte de bud efter Messenerne i Arkadien, idet de ønskede på et fælles togt at finde nyt land til at bosætte sig i, og de opfordrede Aristomenes til at lede dem til en koloni. ² Men han svarede dem, at så længe han levede, ville han bekrige Lakedaimonerne, og han var sikker på, at han altid ville være Spartas onde ånd, men han gav dem Gorgos og Mantiklos som førere. Euergetidas selv havde trukket sig tilbage til Lykaiosbjerget sammen med de øvrige Messenere, men da han så, at Aristomenes' plan om at indtage Sparta var faldet til jorden, overtalte han omkring 50 Messenere til sammen med sig selv at vende tilbage til Heira for at angribe Lakedaimonerne. Han fandt dem stadig i færd med at plyndre, men forvandlede deres sejrsmest til klage. ³ Her mødte han sin skæbne, og Aristomenes gav enhver, der ønskede at deltage i koloniseringen, besked om at komme til Messenernes nye ledere i Kyllene. Og alle ville de deltage i emigrationen, på nær de gamle og de økonomisk svage; de blev, hvor de var, hos Arkaderne.

⁴ Heira faldt, og den anden krig mellem Lakedaimonerne og Messenerne fik sin afslutning,²⁸ da Autosthenes var archont i Athen, i den 28. olympiades første år, da Lakoneren Chionis vandt løbet.

⁵ Da Messenerne nu var samlet i Kyllene, besluttede de at overvintre dér, og Eleierne forsynede dem med både mad og penge, men ved forårstide diskuterede de, hvor de skulle rejse hen. Gorgos mente, at de skulle besætte Zakynthos over for Kefallenia og udskifte deres fastlandsliv med et øboerliv og fra øerne sejle mod Lakoniens kyster og hærge dem. Mantiklos opfordrede dem derimod til at glemme

27. Preger 63.

28. 668 f. Kr.

Messene og deres had til Lakedaimonerne og i stedet bemægtige sig Sardinien, denne meget store og velhavende ø. 6 I mellemtiden kom der tilbud fra Anaxilas om at komme til Italien. Han var tyrann i Rhegion og fjerde efterkommer efter Alkidamidas, som var udvandret fra Messene til Rhegion efter kong Aristodemos' død og Ithomes indtagelse; denne Anaxilas sendte altså bud efter Messenerne. Da de var ankommet, fortalte han dem, at indbyggerne i Zankle var hans fjender, men at landet var velhavende, og at byen lå et smukt sted på Sicilien, og at han ønskede at erobre den sammen med dem og skænke den til dem. De accepterede hans forslag, og Anaxilas transportererede dem over til Sicilien.

7 Zankle var oprindelig blevet indtaget af sørøvere, og her havde de på den ubeboede jord omkring havnen bygget så meget murværk, som var nødvendig til en base, hvorfra de drog ud på togter til lands og til vands. Samieren Krataimenes og Perieres fra Chalkis var deres ledere, og de besluttede senere at invitere andre Grækere til at slutte sig til dem selv som kolonister. 8 Men nu besejrede Anaxilas disse Zanklere, da de var sejlet ud for at møde ham, mens Messenerne slog dem på landjorden; således blev Zanklerne belejret af Messenerne, mens Rheginerne samtidig blokerede fra havet med skibe, og da murene faldt, søgte indbyggerne tilflugt ved gudernes altre og helligdomme. Anaxilas opfordrede til kort proces: at dræbe de bønfoldende Zanklere og gøre de øvrige med samt kvinder og børn til slaver. 9 Men Gorgos og Mantiklos bad Anaxilas om ikke at tvinge dem til at gengælde grusomheder, skønt de selv havde været udsat for dem fra landsmænds side; derpå rejste de Zanklerne op fra altrene, udvekslede eder med dem, hvorpå de bosatte sig i fællesskab, men navnet Zankle ændrede de til Messene. 10 Disse begivenheder fandt sted i den 29. olympiade,²⁹ hvor Chionis fra Lakonien for anden gang vandt løbet i Olympia, og Miltiades var archont i Athen. Mantiklos lod opføre Herakleshelligdommen i Messene. Den ligger uden for bymuren, og guden har tilnavnet Herakles Mantiklos, ligesom Ammon i Libyen og Belos i Babylon har navn, den sidste efter en ægypter Belos fra Libyen og Ammon efter den hyrde, der lagde fundamentet til templet. På den måde blev der sat en ende for Messenernes omflakkende liv.

29. 664 f. Kr.

4.24 *Aristomenes' død på Rhodos og Messenernes revolte*

24 Da Aristomenes havde frasagt sig at lede den nye kolonisering, der blev sendt af sted, giftede han sin ældste og næstældste datter bort, og søsteren giftede han bort til Tharyx fra Figalia, døtrene til henholdsvis Damothoïdas fra Lepreon og Theopompos fra Heraia. Så tog han til Delfi for at spørge oraklet, men orakelsvaret kendes ikke. 2 Damagetos fra Rhodos, der var konge over Jalysos, var på samme tid var kommet til Apollon og spurgte, hvorfra han skulle hente sin hustru, og han fik af Pythia det svar, at han skulle tage en datter af den bedste mand i Grækenland. Og da Aristomenes havde en tredje datter, giftede han sig med denne tredje, idet han mente, at han var langt den ædleste Græker på den tid. Aristomenes tog med datteren til Rhodos, hvorefter han havde planer om at tage til Gyges' søn Ardys i Sardes og til kong Fraortes' hof i Ekbatana i Medien; 3 men inden han nåede så langt, blev han syg og døde, for det var ikke meningen, at Lakedaimonerne skulle have flere problemer med Aristomenes. Damagetos og Rhodierne byggede et smukt gravmæle for den afdøde og viste ham ære fra den tid af. Historien om dem, der kaldes Diagoriderne, efterkommerne af Diagoras, søn af Damagetos, søn af Dorieus, søn af Damagetos og Aristomenes' datter, springer jeg over, for at det ikke skal se ud, som om jeg skriver noget, der er irrelevant. 4 Da Lakedaimonerne havde gjort sig til herrer over Messenien, delte de det hele på nær Asines område blandt sig selv, og Mothone gav de til Nauplierne, der for nylig var blevet forjaget fra Nauplia af Argeierne.

5 Der skete nu det, at de Messenere, der var blevet taget til fange i deres eget land og var blevet tvunget til leve som heloter, gjorde oprør mod Lakedaimonerne i den 79. olympiade,³⁰ det år hvor Korintheren Xenofon sejrede i løb, og Archimedes var archont i Athen; de gjorde oprør, da de fik følgende mulighed. Nogle lakedaimonske mænd, der af en eller anden grund var blevet dømt til døden, tog som asylsøgende tilflugt i Tainaron. Som følge af situationen slæbte eforenes ledelse dem væk fra altret og slog dem ihjel. 6 Men de Spartanere, der ikke havde taget noget hensyn til de asylsøgende, blev ramt af Poseidons vrede, og guden knuste i bund og grund deres by. Ved denne katastrofe flygtede de af heloterne, der fra gammel tid af var af messensk afstamning, til bjerget Ithome. Lakedaimo-

30. 464 f. Kr.

nerne sendte straks bud efter hjælp fra deres andre forbundsfæller, men især efter Miltiades' søn Kimon, deres athenske gæsteven, og efter de athenske styrker. Da Athenerne var ankommet, ser det ud til, at Lakedaimonerne fattede mistanke til, at de ville lave revolution, og derfor sendte de dem hurtigt væk fra Ithome. 7 Athenerne forstod den lakedaimonske mistanke, men kom af den grund på god fod med Argeierne. Da derefter de Messenere, der havde været belejret, gav op, vandrede de beskyttede af våbenhvilen ud derfra og fik overdraget Naupaktos, som Athenerne havde taget fra de ozoliske Lokrere i Aitolien. Det var stedets styrke, der gav Messenerne mulighed for at forlade Ithome, og samtidig havde Pythia forudsagt Lakedaimonerne, at de ville blive straffet, hvis de begik overgreb mod én, der havde søgt tilflugt hos Zeus Ithomatas.

Dette var grundene til, at de kunne forlade Peloponnes beskyttet af en våbenhvile.

4.25 *Messenere i Naupaktos belejrer Akarnanernes Oiniadai*

25 Men selv om de havde fået Naupaktos, var det ikke nok for dem at have modtaget by og land fra Athenerne, men de blev grebet af en kraftig længsel efter at demonstrere, at de med deres egne hænder havde udført noget bemærkelsesværdigt. Og da de vidste, at Akarnanerne i Oiniadai havde god jord og og konstant var i modsætningsforhold til Athenerne, foranstaltede de et felttog mod dem. Selv om de var færre i tal, var de meget modigere, så de besejrede dem, lukkede dem inde inden for deres egne mure og gav sig til at belejre dem. 2 Alle de metoder, som mennesker har opfundet for at erobre en by, blev afprøvet af Messenerne: de forsøgte at stille stiger op, komme over muren og ind i byen, de undergravede bymuren og brugte maskiner, som de hurtigt kunne konstruere, og rykkede hele tiden frem og rev noget ned. Indbyggerne blev bange for, at byen skulle blive taget, at de selv skulle blive dræbt, og at kvinderne og børnene skulle blive solgt som slaver, og derfor valgte de at forlade byen efter at have sluttet en aftale om våbenstilstand.

3 Messenerne beherskede i ca. et år på byen og besad landet, men det følgende år samlede Akarnanerne en styrke fra alle byerne og overvejede, om de skulle føre krig mod Naupaktos. De forkastede forslaget, fordi de så, at vejen dertil ville gå gennem Aitolernes land, og de havde altid været deres fjender. Desuden havde de

mistanke om, at Naupakterne havde en flåde, hvilket også viste sig at være tilfældet, og så længe de var herrer på havet, var der ikke mulighed for at udrette stort med en landhær. 4 De opgav da denne plan <og> vendte sig straks mod Messenerne i Oiniadai. De forberedte sig på at belejre byen, da de aldrig havde forestillet sig, at så få mænd ville være desperate nok til at kæmpe mod en hær bestående af alle Akarnanere. Messenerne havde gjort sig deres rimelige forberedelser med hensyn til korn og andre fornødenheder, hvorved de regnede med at kunne udholde en længere belejring. 5 Imidlertid besluttede de før den forestående belejring at udkæmpe en kamp i det åbne landskab, for de var Messenere, som var blevet besejret, ikke ved Lakedaimonernes tapperhed, men ved de andres held, og de var ikke skræmt af en hob Akarnanere. De genkaldte sig i erindringer Athenernes bedrift ved Marathon, hvor tredive myriader Medere var blevet udslettet af ikke engang én myriade Grækere. 6 Derfor bød de Akarnanerne til kamp, og man fortæller, at kampen forløb på følgende måde: Akarnanerne var langt i overtal og havde derfor ikke svært ved at omringe Messenerne; kun portene, som Messenerne havde i ryggen, forhindrede den totale omringning, hvortil kom den hjælp, som de modtog fra de ivrige forsvarere på muren. Det var her, Messenerne undgik helt at blive omringet, men til gengæld var begge deres flanker lukket af Akarnanerne, som kastede spyd mod dem fra alle sider. 7 Messenerne stod i tæt formation ved siden af hinanden, og hver gang de samlet gjorde et udfald mod Akarnanerne, bragte de dem i uorden her, dræbte og sårede mange af dem, men kunne ikke kaste dem afgørende på flugt; for dér, hvor Akarnanerne opdagede, at deres egen slagorden blev brudt af Messenerne, styrkede de ved hjælp af deres overlegenhed i antal det svage punkt og gik frem mod Messenerne. 8 Hver gang Messenerne blev slået tilbage, prøvede de på ny et andet sted at bryde gennem Akarnanerne, men blev selv udsat for samme behandling: de brød igennem og drev fjenden foran sig et stykke vej, men så styrtede Akarnanerne tilbage mod dem, og de måtte modvilligt trække sig tilbage. Kampen bølgede frem og tilbage til aftenstide, men ved mørkets frembrud modtog Akarnanerne hjælp fra deres byer, og på den måde blev Messenerne sat under belejring. 9 Man var ikke bange for, at Akarnanerne kunne storme byen enten med stiger eller ved at drive Messenerne fra deres poster, men i den ottende måned var man løbet tør for proviant, og fra muren lød der hånlige bemærkninger ned mod Akarnanerne, at

de havde proviant nok, om de så blev belejret i ti år. 10 Ved den tid, da folk ligger i deres første søvn, marcherede de dog ud af Oiniadai, men Akarnanerne opdagede det og tvang dermed Messenerne til en kamp, hvor sidstnævnte mistede omkring 300 mand, men fældede endnu flere fjender; de fleste af dem slog sig dog igennem Akarnanerne, nåede til Aitolernes område, der var dem venligtsindet, og kom velbeholdne til Naupaktos.

4. 26 *Epaminondas' og Epiteles' drømmesyn og det genfundne Messene*

26 Det had og det fjendskab, som Messenerne herefter og fremover konstant nærrede til Lakedaimonerne, viste de især under den krig, der opstod mellem Peloponneserne og Athenerne, for de tillod, at Naupaktos blev brugt som flådebase mod Peloponneserne, og messenske slyngekastere fra Naupaktos hjalp til med at fange de Spartanere, der var blevet afskåret på Sfakteria. 2 Men efter Athenernes nederlag ved Aigospotamoi, da Lakedaimonerne var blevet herrer til søs, fordrev de også Messenerne fra Naupaktos. Nogle af de fordrevne rejste til deres slægtninge på Sicilien og i Rhegion, men de fleste tog til Euesperitai i Libyen, hvor indbyggerne havde lidt voldsomt i krig med de omkringboende barbarer, og derfor inviterede de enhver Græker til at flytte til stedet. Til dem rejste en stor del af Messenerne over. Deres leder var Komon, som også havde været deres general ved Sfakteria.

3 Et år før Thebanernes sejr ved Leuktra gav guddommen Messenerne et forvarsel om, at de skulle vende tilbage til Peloponnes. Først fortæller de, at Heraklespræsten i Messene ved Strædet drømte, at Herakles Mantiklos af Zeus var blevet inviteret som gæst til Ithome. For det andet drømte Komon, der nu levede blandt Euesperiterne, at han gik i seng med sin døde mor, og at hun derefter blev vakt til live igen. Han håbede, at hvis Athenerne fik en magtfuld flåde, kunne de vende tilbage til Naupaktos, men drømmen betød altså snarere, at man skulle generobre Messene. 4 Ikke lang tid efter led Lakedaimonerne det nederlag ved Leuktra, der længe var ventet, for i slutningen af det orakelsvar, som Messenernes konge Aristodemos modtog, står der:

Gør efter skæbnen: forbandelsen rammer da nogle før andre,

der kunne tolkes derhen, at i den nuværende situation var det nødvendigt, at han og Messenerne måtte lide, men at forbandelsen ville ramme Lakedaimon senere. 5 Da Thebanerne havde sejret ved Leuktra, sendte de budbringere til Italien, Sicilien og Euesperitai, og fra andre steder, hvor der kunne være en Messener, sendte de bud efter dem til Peloponnes. De samledes hurtigere, end man kunne have forventet, for de længtes efter deres fædrene land, og hadet mod Lakedaimonerne bankede altid i deres bryst. 6 Det forekom ikke Epaminondas let at grundlægge en by, der kunne hamle op med Lakedaimonernes, og heller ikke let at finde et sted at lægge den. Messenerne erklærede, at de ikke ville bo i Andania og Oichalia igen, fordi der var for mange dårlige oplevelser fra tiden dér. Man fortæller, at mens han gik og var i vildrede, viste der sig for ham om natten en ældre mand, som nærmest lignede en hierofant, og han sagde til ham. "Jeg giver dig som gave at besejre, hvem du end vil angribe med våben, og når du ikke længere <er til> blandt mennesker, vil jeg sørge for, at <du>, Thebaner, aldrig vil være uden navn og hæder. Men giv Messenerne deres fædrene land og deres byer tilbage, nu da Dioskurernes vrede er slut." 7 Således talte han til Epaminondas, og han åbenbarede det til Aischines' søn Epiteles, som af Argeierne var blevet udpeget som general og til at være den, der grundlagde Messene på ny. Drømmen befalede nu denne mand til dér, hvor han fandt en taks og en myrte gro på Ithomebjerg, da at grave jorden mellem dem og genoplive den gamle kone, da hun var syg og allerede ved at svinde bort, fordi hun havde været indespærret så længe i sit bronzekammer. Da dagen brød frem, drog Epiteles til det omtalte sted, gravede og fandt en bronzekrukke. 8 Straks bragte han den til Epaminondas, fortalte ham om drømmen og bad ham tage låget af for at se, hvad der var i den. Efter at have ofret og bedt til drømmen, der havde vist sig, åbnede han krukken og fandt en ganske tynd tinskive, der var rullet sammen som en bogrulle. På den var nedskrevet de Store Guldinders mysterier, og det var dem, Aristomenes havde sat ned i jorden. Det siges, at den mand, der i drømme viste sig for Epiteles og Epaminondas, var Kaukon, som engang kom fra Athen til Andania for at besøge Triopas' datter Messene.

4.27 *Dioskurernes vrede standser, og Messene grundlægges*

27 Tyndareossønnernes vrede mod Messenerne begyndte før slaget ved Stenykleros <og> opstod, så vidt jeg kan skønne, af følgende grund: i Andania var der to smukke unge mænd, Panormos og Gonippos, de var venner, gik i krig sammen, og sammen foretog de angreb på Lakonien. 2 Engang da Lakedaimonerne i deres lejr var i færd med at fejre en fest for Dioskurerne og efter middagsmåltidet havde kastet sig over at drikke og fjolle, kom Gonippos og Panormos iført hvide chitoner og purpurkapper ridende på de skønneste heste, med hatte på hovedet og lanser i hænderne, og viste sig for Lakedaimonerne. Da de så dem, bøjede de sig og bad, idet de mente at det var Dioskurerne, der var kommet for at deltage i ofringen. 3 Da nu de unge mænd én gang havde blandet sig i mængden, tog de en tur ind gennem flokken og stak dem med deres lanser, nedlagde mange af dem og red hjem til Andania, efter på denne måde at have krænket festen for Dioskurerne. I mine øjne ser dette ud til at have været årsagen til Dioskurernes fjendskab med Messenerne. Men nu, som også Epaminondas' drømmesyn allerede havde gjort det klart, var Dioskurerne ikke længere imod, at Messenerne vendte tilbage. 4 Hvad der især bevægede Epaminondas til grundlæggelse, var nogle orakelsvar fra Bakis; inspireret af nymferne var denne fremkommet med svar til andre Grækere, og også til Messenerne var der kommet udtalelser om deres tilbagekomst:

*Når nu engang den strålende blomst i Sparta vil visne,
da skal igen Messene bebos til evige tider.*

Jeg fandt også ud af, at Bakis har talt om den måde, hvorpå Heira skulle indtages, for her er et af hans orakelsvar:

Mænd fra Messene, den by, der blev knækket af torden og regnskyl.

5 Da man genfandt ritualerne omkring de Store Gudinders mysterier, blev de skrevet ned i bogform af dem, der hørte til præsternes slægt. Da Epaminondas havde fundet det sted, hvor Messenerne nu har deres by, og som han mente var det bedst egnede til bebyggelsen, bad han spåmændene om at undersøge, om det

guddommelige også ville flytte ind. Da de svarede, at det guddommelige sagde ja, gjorde han forberedelser til at bygge. Han lod sten bringe hid, sendte bud efter arbejdere, der var gode til både at anlægge gader og bygge huse og helligdomme og omgive byen med mure. 6 Da alt var i orden, kom Arkaderne med offerdyrene, og derefter ofrede Epaminondas selv og Thebanerne til Dionysos og den isthmiske Apollon på den traditionelle måde, Argeierne ofrede til den argeiske Hera og til den nemeiske Zeus, Messenerne til Zeus Ithomatas og til Dioskurerne, mens deres præster foretog ofre til de Store Gudinder og Kaukon. I fællesskab kaldte de også på heroerne om at komme og være med i bofællesskabet, især Triopas' datter Messene, efter hende Eurytos og Afareus og hans børn, og af <hera>kliderne Kresfontes og Aipytos. Den største påkaldelse fra alle fik Aristomenes. 7 Og hele dagen gik med ofringer og bønner, i de følgende dage rejste de en mur rundt om, og indenfor gik de i gang med at lave huse og helligdomme. Der arbejdedes under musikledsagelse, men kun fra boiotiske og argeiske fløjter, og særlig Sakadas' og Pronomos' melodier kappedes om førstepladsen. De gav selve byen navnet Messene, men byggede også andre mindre byer. 8 Nauplierne forlod ikke Mothone, og de lod Asinaierne blive i deres land, idet de erindrede disse menneskers hjælp ved ikke at kæmpe sammen med Lakedaimonerne mod dem selv. Da Messenerne vendte tilbage til Peloponnes, bragte Nauplierne dem så mange gaver, som de kunne afse, og de opsendte en uendelig strøm af bønner til guderne for Messenernes tilbagevenden, samtidig med, at de bad Messenerne om at sørge for deres sikkerhed.

9 Messenerne vendte tilbage til Peloponnes og genvandt deres land 297 år efter Heiras fald,³¹ da Dyskinetes var archont i Athen, i den 102. olympiades tredje år, da Damon fra Thurioi vandt for anden gang. Der gik ikke lang tid herefter, så skete det også for indbyggerne i Plataæ, at de måtte flygte fra deres egen by, og ligeledes for indbyggerne på Delos, og de flyttede til Adramyttion efter at være smidt ud fra deres egen ø af Athenerne. 10 Minyerne i Orchomenos blev smidt ud af byen af Thebanerne efter slaget ved Leuktra, men ført tilbage til Boiotien af Amyntas' søn Filip, ligesom også indbyggerne i Plataæ. Selve byen Theben blev lagt øde af Alexander, men ikke mange år efter genopbyggedes den af Antipatros'

31. 370 f. Kr.

søn Kassandros. Af de netop opregnede eksiler ser det ud til, at Plataærnes varede længst, men dog ikke over to generationer. 11 Messenerne uden for Peloponnes var i landflygtighed i næsten 300 år, og igennem alle de år ved man, at de ikke opgav nogen af deres hjemegns sæder og skikke, ej heller den doriske dialekt, ja helt frem vil min tid er de dem blandt Peloponneserne, der har bevaret dialekten renest.

4.28 *Efter tilbagekomsten til og grundlæggelsen af Messene*

28 Da Messenerne var kommet tilbage, var der i begyndelsen ikke noget at frygte fra Lakedaimonernes side, for de holdt sig i skindet af frygt for Thebanerne og accepterede, at Messene blev bygget, og at Arkaderne samledes i én by. Men da den fokiske krig, også kaldet den hellige krig, trak Thebanere væk fra Peloponnes, begyndte Lakedaimonerne at få selvtillid og kunne ikke længere holde hænderne fra Messenerne. Sammen med Argeierne og Arkaderne holdt Messenerne stand i krigen og kaldte Athenerne til hjælp for at blive forsvaret af dem, men Athenerne svarede, at de aldrig sammen med Messenerne ville falde ind i Lakonien, men hvis Lakedaimonerne tog initiativ til krig, lovede de dem, at de selv ville være på stedet. Til sidst blev Messenerne forbundsfæller med Amyntas' søn Filip og Makedonerne, og de fortæller selv, at det var denne alliance, der fritog dem for at være med i den kamp, der skete ved Chaironeia, men på den anden side ønskede de heller ikke på nogen måde at strække våben mod andre Grækerne. 3 Da Alexander var død, og Grækerne for anden gang startede krig mod Makedonerne, tog Messenerne del i krigen, således som jeg allerede har beskrevet det i afsnittet om Attika.³² I kampen mod Galaterne tog de ikke del sammen med Grækerne, da Kleonymos og Lakedaimonerne havde afslået at slutte en våbenhvile med dem.

4 Ikke meget senere tog Messenerne Elis med en kombination af klogskab og dristighed. Fra gammel tid af var Eleierne de mest lovlydige blandt Peloponneserne, men Amyntas' søn Filip gjorde Grækenland meget ondt, som jeg har fortalt, og især bestak han de mægtige folk i Elis, hvorpå Eleierne gjorde oprør og efter sigende greb til våben. Derfor var en borgerkrig også nært forestående, når meningerne med hensyn til Lakedaimonerne i forvejen var delte, og en intern krig brød

32. 1.25.4.

ud. Da Lakedaimonerne fik dette at vide, forberedte de sig på at forsvare deres støtter blandt Eleierne. Mens de var ved at stille sig op i regimenter og dele sig ind i batallioner, ankom 1000 udvalgte Messenere først til Elis med lakoniske våbenmærker på skjoldene.³³ 6 Da de spartanervenlige blandt Eleierne så skjoldene, regnede de med, at forbundsfællerne var kommet dem til hjælp, og tog imod dem inden for muren. Men da Messenerne på den nævnte måde havde fået foden indenfor, forfulgte de Lakedaimonernes støtter og overdrog byen til deres egne oprørere. 7 Her er jo tale om et trick, der stammer fra Homer, men det lader til, at også Messenerne har efterlignet det i den rigtige situation. I *Iliaden* lader Homer Patroklos iføre sig Achilleus' våben og give barbarerne indtryk af, at det er Achilleus, der angriber, og han skaber dermed forvirring i fjendens frontlinier.³⁴ Man kan også finde andre former for krigslist hos Homer, som for eksempel da han sender to spioner i stedet for én af sted om natten ind mod Trojanerne,³⁵ og senere, da han sender en spion forklædt som overløber ind i Ilion for at udspionere fjendens hemmeligheder.³⁶ 8 På samme måde stiller han dem blandt Trojanerne, der ikke lige er egnede til kamp, enten fordi de er for unge eller for gamle, på vagt på murene,³⁷ mens de våbenføre mænd er lagt i lejr over for Grækerne; de Grækerne, der er blevet såret, bevæbner hos ham de kæmpende, for at de ikke skal gå rundt med fuldstændig tomme hænder. På den måde er Homer gavnlig for mennesker i enhver situation.

4.29 Messenes indtagelse og...

29 Ikke længe efter bedriften mod Elis blev Messene erobret af Makedonerne og Demetrios, søn af Filip, søn af Demetrios. De fleste af de overgreb, som Perseus begik mod Filip og hans søn Demetrios, har jeg opregnet i mit afsnit om Sikyon,³⁸ men historien om indtagelsen af Messene ser sådan ud: 2 Filip fattedes penge, og da det var tvingende nødvendigt for ham at skaffe nogle, sendte han Demetrios

33. De har malet et Λ i stedet for et M på deres skjolde.

34. Homer, *Iliaden* 16.281.

35. Homer, *Iliaden* 10.222.

36. Homer, *Odysseen* 4.244-258.

37. Homer, *Iliaden* 8.217.

38. 2.9.4-5.

med nogle skibe til Peloponnes. Demetrios gik i land i en af de mindre besøgte havne i Argeia og satte straks af sted ad den korteste vej mod Messene. Forrest havde han placeret letbevæbnede tropper, der var godt kendt med vejen til Ithome, og lige ved daggry gik han ubemærket over muren lige der, hvor den løber mellem byen og Ithomes top. 3 Da dagen brød frem, og indbyggerne allerede havde fornemmet faren, var deres første tanke, at det var bevæbnede Lakedaimonerne, der var brudt ind i deres by, så på grund af deres gamle had mod dem styrtede de skånselsløst mod dem. Men da de ved at se deres våben og høre deres dialekt fandt frem til, at det var Makedonere under Filips søn Demetrios, rantes de af en isnende frygt ved tanken om Makedonernes militære erfaring og det held, de så, at de havde med alt. 4 Alligevel bevirkede farens størrelse, at de blev tapre ud over deres egentlige formåen, og samtidig håbede de det bedste ud fra en betragtning om, at det virkelig ikke kunne være uden en guds indgriben, at de efter så lang tids eksil var vendt tilbage. Således kastede Messenerne i byen sig rasende mod alle Makedonerne, og de, der bevogtede deres akropolis, faldt over dem oppefra. Lige så energisk forsvarede på deres side Makedonerne sig i starten, fordi de var modige og havde erfaring, men nedbrudte af marchen og mændene, der angreb dem, og af tegl og sten, som kvinderne kastede i hovedet på dem, flygtede de nærmest panisk. En stor del af dem omkom, da de blev skubbet ud fra klippetoppen – Ithome er her meget stejl – men nogle få kastede deres våben og reddede sig væk.

6 Grunden til, at Messenerne ikke fra starten af var en del af Achaiernes forbund, mener jeg, er følgende. Da Lakedaimonerne blev angrebet af Aiakides' søn Pyrrhos, kom Messenerne dem frivilligt til undsætning, og på grund af denne velgørelse forholdt Sparta sig mere fredeligt over for dem. Messenerne var derfor uvillige til at lade det gamle fjendskab blusse op igen ved at knytte sig til forbundet, som helt åbenlyst var fjender af især Lakedaimonerne. 7 Men jeg er godt klar over, og det var Messenerne sandelig også, så at selv uden deres deltagelse var Achaiernes forbund rettet mod Lakedaimonerne, idet Argeierne og Arkaderne udgjorde en ikke ringe del af forbundet, og med tiden blev Messenerne da også medlemmer af det achaiske forbund. Ikke længe efter indtog Kleomenes, søn af Leo-

nidas, søn af Kleonymos, Arkadernes Megalopolis under en våbenhvile.³⁹ 8 Blandt de tilfangetagne omkom nogle, da byen blev taget, men Filopoimen, Kraugis' søn, og en gruppe omkring ham – mere end 2/3 af indbyggerne, siger de – nåede at flygte, og dem tog Messenerne imod, og på den måde gengældte de den hjælp, som Arkaderne havde vist dem på Aristomenes' tid og senere ved grundlæggelsen af Messene. 9 I menneskets liv kan alt vendes på hovedet, siden guddommen overlod det til Messenerne at redde Arkaderne til gengæld og (hvad der var endnu mere overraskende) at indtage Sparta, for ved Sellasia kæmpede de mod Kleomenes, og de udgjorde en del af den achaiske hær, der under Aratos' ledelse erobrede Sparta. 10 Næppe var Lakedaimonerne sluppet af med Kleomenes, før tyrannen Machanidas trådte ind på scenen, og da han var død, stod en ny tyrannklar i skikkelse af Nabis. Det var ikke nok for Nabis at røve fra folk, men han plyndrede også helligdommene, og i løbet af kort tid havde han samlet så mange penge, at han med dem kunne stable en hær på benene. Da denne Nabis havde indtaget Messene, ankom Filopoimen og hans folk fra Megalopolis; 11 den spartanske tyrann trak sig tilbage under en våbenstilstand. Senere gik Achaierne, der havde et eller andet, de var utilfredse med, mod Messenerne med fuld styrke og hærgede det meste af landet, og igen ved høsttid samledes de for endnu en gang at gøre indfald i Messenien. Men Deinokrates, der stod i spidsen for folket og samtidig var valgt som deres leder, traf modforholdsregler for at få Lykortas og hans hær til at trække sig tilbage med uforrettet sag ved i forvejen at besætte passene fra Arkadien til Messenien med folk fra Messene by og med de omkringboende, der var kommet dem til hjælp. 12 Langt senere end hæren under Lykortas ankom Filopoimen med nogle få ryttere, og han havde endnu ikke kunnet få oplysninger om, hvad der var sket med dem, men Messenerne besejrede ham efter at have indtaget en position højere oppe og tog ham til fange i live. Hvordan han blev fanget, og hvordan han døde, vil jeg fortælle i afsnittet om Arkadien,⁴⁰ men de Messenere, der var skyld i hans død, blev straffet, og Messene sluttede sig igen til det achaiske forbund.

39. 2.9.2

40. 8.51.5-8.

13 Indtil nu har jeg fortalt om Messenernes mange lidelser, og om hvordan guddommen sendte dem til jordens yderste grænser og så fjernt fra Peloponnes, som tænkes kan, men også om, hvordan den senere bragte dem tilbage til deres hjem. Lad os nu vende os til en beskrivelse af landet og byerne.

4.30 Messenske områder og byer samt Messene by

30 Der findes i vore dage i Messenien en by ved navn *Abia* ude ved kysten, ca. tyve stadier fra Choiriosdalen. Byen hed i gamle dage *Ire*, og det siges, at den var en af de syv byer, som Agamemnon hos Homer lovede Achilleus.⁴¹ Man fortæller, at da Dorerne under Hyllos' ledelse var blevet besejret af Achaierne, tog *Abia*, der var amme for Herakles' søn *Glenos*, barnet med til *Ire*, bosatte sig der og byggede en helligdom for Herakles, og at *Kresfontes* senere blandt andre æresbevisninger gav byen et nyt navn efter hende. Der var her en berømt helligdom for Herakles og en for *Asklepios*.

2 *Farai* ligger 70 stadier fra *Abia*, og på vejen dertil findes en salt kilde; kejser Augustus pålagde Messenerne i *Farai* til at slutte sig til det lakoniske forbund. Indbyggerne fortæller, at byens grundlægger *Faris* var søn af *Hermes* og *Fylodamia*, der var datter af *Danaos*, og at han havde en datter *Telegone*, men ingen sønner. Homer fører slægten endnu længere tilbage i *Iliaden*, hvor han fortæller,⁴² at *Diokles* havde tvillingsønnerne *Krethon* og *Ortilochos*, og at *Diokles* selv var søn af *Ortilochos*, der igen var søn af *Alfeios*, men Homer nævner ikke *Telegone*, og det var hende, der ifølge den messenske legende fødte *Alfeios* sønnen *Ortilochos*. 3 I *Farai* fortalte man mig endvidere, at ud over tvillingsønnerne havde *Diokles* datteren *Antikleia*, som havde to sønner med *Asklepios*' søn *Machaon*, nemlig *Nichomachos* og *Gorgasos*; disse blev på stedet, og da *Diokles* døde, efterfulgte de ham på tronen. Frem til i dag har de beholdt evnen til at kunne helbrede syge og svage mennesker, og som tak bringer folk offer- og votivgaver til helligdommen. *Faraiaterne* har også et tempel for *Tyche* (*Skæbne*) med en gammel kultstatue. 4 Så vidt jeg ved, var Homer den første, der har nævnt *Tyche* i sine digte; det var i *De-*

41. Homer, *Iliaden* 9.150 = 9.292.

42. Homer, *Iliaden* 5.541-9.

meterhymnen, hvor han opregner Okeanos' døtre, som legede med Demeters datter Kore; blandt dem er Tyche, også hun blandt Okeanos' døtre:

Alle vi var der tilsammen og leged på græsklædte enge.

Dér var Leukippe og Faino, og dér Elekre og Ianthe.

*Fagre Okyroe samt Melobosis var der og Tyche.*⁴³

5 Men Homer åbenbarer intet om, at gudinden er den mægtigste blandt guder, når det drejer sig om menneskelige forhold, og har den største magt, sådan som han i *Iliaden* gør Athene og Enyo til de førende i krig, Artemis gør han frygtet af kvinder, når de har fødselsveer, og Afrodite til den, der har med ægteskabet at gøre. Med hensyn til Tyche har han ikke gjort mere. 6 Men Bupalos, en mand, der var god til at bygge templer og lave billeder, fremstillede som den første, så vidt jeg ved, for indbyggerne i Smyrna en kultstatue af Tyche med en *polos* på hovedet og i den ene hånd et Amaltheiahorn,⁴⁴ som Grækerne kalder det. På den måde viste han også gudindens funktioner. Senere digtede Pindar⁴⁵ om Tyche og kaldte hende for Ferepolis (*Bybeskytter*).

4.31 *Thuria*

31 Ikke langt fra Farai ligger en lund, der er indviet til Apollon Karneios, og i den er der en kilde med vand; havet ligger kun ca. seks stadier fra Farai. Men 80 stadier fra Farai i indlandet af Messenien ligger *Thuria*, som de siger, Homer⁴⁶ kaldte for Antheia. Augustus skænkede Thuria til Lakedaimonerne i Sparta, for da Augustus var Romernes kejser, førte en anden romer, Antonius, krig mod ham, og Messenerne og resten af Grækerne holdt med Antonius, fordi Lakedaimonerne støttede Augustus. 2 Det var grunden til, at han angreb Messenerne og de andre, der havde været imod ham, med større eller mindre voldsomhed. Thuriaterne kom fra den gamle by, der var bygget oppe i højden, ned på sletten, hvor de nu

43. *Demeterhymnen* 417-18, 420.

44. Overflødigshorn.

45. Pindar fr. 39 Snell.

46. Homer, *Iliaden* 9.151 = 9.293.

bor; de har dog ikke fuldstændig forladt den øvre by; der er ruiner af bymuren, og der er også en helligdom for den syriske gudinde. Nede på sletten løber Arisfloden forbi byen.

3 Inde i midtlandet ligger landsbyen Kalamai og et sted ved navn Limnai (*Søerne*). I den findes en helligdom for Artemis Limnatis (*Sø-*), hvor den spartanske konge Teleklos mødte sin død, fortæller man. 4 Tager man fra Thuria i retning mod Arkadien, kommer man til kilderne for Pamisos, hvor der er helbredelse for små børn. Drejer man til venstre væk fra kilderne og fortsætter 40 stadier, kommer man til Messenernes by neden for Ithome. Den er lukket inde ikke alene af Ithome, men den del af byen, der vender mod Pamisos, er lukket inde af bjerget Eua, og de siger, at bjerget fik sit navn fra, at Dionysos og hans følge af kvinder første gang udstødte deres *euoi* her. 5 Messene er omgivet af en mur, helt igennem en ring af sten, med indbyggede tårne og brystværn. Jeg har ikke set Babels mure eller den memnoniske mur i Susa i Persien, ej heller har jeg hørt om dem fra folk, der har set dem, men sammenlignet med Ambrossos i Fokis, Byzantion og Rhodos – disse steder har nemlig ry for at være stærkt befæstede – er Messenes mure stærkere end dem. 6 På deres markedsplads har Messenerne en kultstatue af Zeus Soter (*Frelser*) og et bassin ved navn Arsinoë, opkaldt efter Leukippos' datter. Vandet kommer nede fra ind i bassinet fra en kilde ved navn Klepsydra (*Vandyven*). Der er helligdomme for guderne Poseidon og Afrodite, men mest bemærkelsesværdigt af alt er en kultstatue af Gudernes Mor, et værk i parisk marmor af Damofon, han som føjede elfenbenet på Zeusstatuen i Olympia sammen med den største akkuratesse, da det var sprækket, og derfor sætter Eleierne ham utrolig højt. 7 Damofon lavede også den såkaldte Lafria i Messene, og årsagen til, at denne kult blev etableret, er følgende: Kalydonerne dyrker Artemis frem for de andre guder, og hos dem har hun tilnavnet Lafria; de Messenere, som af Athenerne havde modtaget Naupaktos – og som følge deraf <boede> tæt på Aitolierne – <overtog dermed navnet fra Kalydonerne>. Statuens udseende vil jeg beskrive andetsteds.⁴⁷ Navnet Lafria har kun vundet indpas hos Messenerne og hos indbyggerne i Patrai i Achaia, 8 mens alle byer dyrker den efesiske Artemis, og nogle privatpersoner ærer hende frem for andre guder. Årsagen hertil er frem for

47. 7.18.10.

alt det ry, amazonerne har, for de er berømte for at have bygget kultstatuen, og fordi denne helligdom er så gammel. Til disse to kan man lægge tre andre gode grunde til, at den efesiske Artemis' berømmelse i den grad blev udbredt: templets størrelse, for det er den største bygning i verden, glansen i Efesernes by og gudindens særlige berømmelse her.

9 Der er også et tempel for Eileithyia i Messene med en kultstatue i marmor, og nær ved ligger Kureternes megaron (*hal*), hvor de ofrer dyr af enhver slags; de begynder med okser og geder og ender med fugle og kaster det hele ind i bålet. Også Demeter har en helligdom, der er viet hende, i Messene med kultstatuer af Dioskurerne, der bærer Leukippos' døtre; allerede tidligere har jeg fremført, hvordan Messenerne påberåber sig, at Tyndareos' sønner hører dem til og ikke Lakedaimonerne.⁴⁸ 10 De fleste og mest seværdige kultstatuer findes i helligdommen for Asklepios, for ud over kultstatuer af guden og hans sønner samt af Apollon, muserne og Herakles, rummer templet en fremstilling af Thebanernes by, en statue af Kleommis' søn Epaminondas, af Tyche (*Skæbnen*) og af Artemis Fosforos (*Lysbringer*), alt i marmor og værker af Damofon, den eneste kendte messenske billedhugger, jeg kender til. Statuen af Epaminondas er af jern og lavet af en anden kunstner. 11 Der er også et tempel for Triopas' datter Messene med en kultstatue i guld og parisk marmor: på templets bagvæg er der malerier af Messenes konger, først af Afareus og hans sønner, der regerede før Dorernes felttog mod Peloponnes, derpå er der portrætter af dem, der regerede efter heraklidernes tilbagemenden, bl. a. et portræt af Kresfontes, der var en af Dorernes ledere, derpå malerier af mænd, der boede i Pylos: Nestor, Thrasymedes og Antilochos. De to sidstnævnte blev æret frem for de andre sønner på grund af deres alder, og fordi de deltog i toget mod Troja. 12 Afareus' bror Leukippos og Hilaeira, Foebe og Arsinoë er der. Også Asklepios er malet, han, som ifølge Messenernes beretning var søn af Arsinoë, og der er flere billeder: Machaon og Podaleirios, fordi de tog del i den trojanske krig, alt er malet af Omfalion, der var elev af Nikias, der var søn af Nikomedes; nogle siger, at Omfalion samtidig var Nikias' slave og elskede.

48. 3.26.3.

4.32 Flere helligsteder og statuer i Messene by

32 Det sted, som Messenerne kalder Hierothesion (*Offerstedet*), rummer kultstatuer af alle de guder, som Grækerne dyrker, og desuden en bronzestatue af Epaminondas og nogle gamle trefødder. Ubrændte kalder Homer⁴⁹ dem. De kultstatuer, der findes i gymnasiet, er værker af ægyptiske kunstnere og forestiller Hermes, Herakles og Theseus. Alle Grækere og i dag også mange barbarer har en kult for disse guder i deres gymnasier og brydepladser. 2 Jeg fandt også, at der var en mand, der hed Aithidas, og som var ældre end mig, og da han ikke var uformue, dyrkede Messenerne ham nærmest som en hero, men nogle Messenere sagde, at Aithidas havde mange penge, men at det ikke var ham, der var afbildet i relief på stelen, men en forfar og navnefælle til ham. De fortæller, at denne Aithidas den Ældre ledede Messenerne, da Filips søn Demetrios om natten ubemærket var kommet ind i byen med sin hær, uden at nogen havde ventet det.

3 Der er også et gravmæle for Aristomenes; det er <ikke> et tomt gravmæle, siger de, men da jeg spurgte, hvordan og hvorfra de havde hentet Aristomenes' knogler, svarede de, at de havde hentet dem fra Rhodos, og at guden i Delfi havde opfordret dem til det. Derudover fortalte de mig, hvad de foretager sig ved graven. De tager den tyr, der skal ofres, og fører den til gravmælet og binder den til den søjle, der står ved graven. Da tyren er vild og uvant med at være bundet, vil den ikke være, hvor den er. Hvis så søjlen bevæger sig, mens tyren er urolig og hopper, så er det for Messenerne et godt varsel, men bevæger søjlen sig ikke, varsler det ulykker. 4 De hævder også, at Aristomenes var til stede i kampen ved Leuktra, selv om han på det tidspunkt ikke længere var i live, og de siger, at han hjalp Thebanerne, og at han var hovedårsagen til den katastrofe, der gik ud over Lakedaimonerne. Jeg ved, at de første, som sagde, at menneskets sjæl er udødelig, var Chaldæerne og magerne i Indien, og nogle Grækere har troet på dem, ikke mindst Aristons søn Platon. Hvis alle tror på det, er der ikke nogen grund til at bestride rigtigheden af, at der i Aristomenes for evig tid var indgydt et had mod Lakedaimonerne. 5 Noget, jeg selv hørte i Theben, giver Messenernes historie et skær af rimelighed, selv om det ikke stemmer helt overens med deres version. Thebanerne fortæller, at lige før slaget ved Leuktra sendte de bud til orakler, specielt til oraklet

49. Homer, *Iliaden* 9.122 (dvs nye).

i Lebadeia. Svarene fra den ismeniske gud og fra den ptoiske gud har man stadig og også orakelsvarene, der blev givet i Abai og i Delfi; Trofonios svarede på heksumeter, fortæller de:

*Før du med lanse støder mod fjender, så opstil et minde,
smykket med skjoldet, som af Aristomenes sattes i templet,
helten, der kom fra Messenien. Jeg vil da visselig knuse
hæren af ildesindede mænd med samt deres skjolde.*

6 Da de modtog dette orakelsvar, siger de, at Epaminondas rettede en bøn til Xenokrates; han sendte bud efter Aristomenes' skjold og brugte det til at udsmykke et sejrsmonument og opstillede det på et sted, der kunne ses af Lakadaimonerne. Nogle af dem må i fredstid have set skjoldet i Lebadeia, og alle havde hørt om det. Da Thebanerne havde vundet, sendte de denne votivgave tilbage til Trofonios. På Messenernes stadion står der en bronzestatue af Aristomenes, og ikke langt fra teatret er der en helligdom for Sarapis og Isis.

4.33 xxx

33 Når man går mod toppen af Ithome, hvor Messenernes akropolis er, findes der en kilde, Klepsydra (*Vandtyven*). At opregne alle de folk, der hævder, at Zeus blev født og opfostret hos netop dem, ville være umuligt, selv hvis man gik alvorligt ind for sagen. Messenerne er med i denne tradition, for også de påstår, at guden voksede op hos dem, og at Ithome og Neda var hans barnepiger, og at floden blev opkaldt efter Neda, og at den anden, nemlig Ithome, gav sit navn til bjerget. De fortæller, at disse nymfer badede Zeus, da han var blevet røvet af kureterne, fordi man frygtede hans far, og at vandet har sit navn efter kureternes tyveri. Hver dag bringer de vand fra kilden til Zeus Ithomatas' helligdom. Kultstatuen af Zeus er et værk af Ageladas og oprindeligt lavet til Messenerne i Naupaktos; en årligt valgt præst passer på kultstatuen i sit hus. De holder også en årlig fest, Ithomaia, og i gamle dage afholdt de også en musikkonkurrence, hvad man bl. a. kan se i Eumelos' vers, som han lavede til processionen på Delos:

*Musen var fuldkommen efter Zeus Ithomatas's hjerte,
hun, som bar på en cithar og ejede frie sandaler.⁵⁰*

Jeg tror, at han skrev disse vers, fordi han var klar over, at man også afholdt en musikkonkurrence.

3 Følger man vejen mod Arkadien til Megalopolis, vil man ved portene se en Hermes i attisk stil, for Athenernes formsprog med hensyn til Hermer er firkantet, og det er fra dem, de andre har lært. Går man ca. 30 stadier ned fra portene, kommer man til strømmen Balyra. De siger, at navnet på floden stammede fra, at Thamyris havde kastet (*apobalein*) sin lyre væk, da han havde mistet synet; han var efter sigende søn af Filammon og nymfen Argiope, der længe boede på Parnassos, men senere, da hun bar et barn i maven, flyttede hun til Odrysernes land, for Filammon ville ikke lade hende flytte ind i sit hus; det er derfor man kalder Thamyris for både en Odryser og en Thraker; det er også her, at strømmene Leukasia og Amfitos løber sammen til én flod.

4 Går man over dem, kommer man til en slette, som hedder den stenykleriske, der efter sigende har navn efter heroen Stenykleros. Lige over for sletten ligger det, som i gamle dage hed Oichalia, men i vor tid den karnasiske lund; det meste af den er fyldt med cypresser. Her findes en kultstatue af Apollon Karneios <og en af Hagne> og en anden af Hermes bærende en vædder. Hagne (*Hellig*) er et tilnavn til Demeters datter Kore; en kilde springer ved hendes kultstatue. 5 Med hensyn til riterne omkring de Store Gudinder – for man udfører mysterier for dem i Karnasion – er jeg tavs, for hvad angår hellighed, anser jeg dem for kun at overgå af de eleusinske mysterier. Men min drøm forbød mig ikke at åbenbare, at vandkrukken af bronze, der blev fundet af en argeisk hærfører, og knoglerne af Melaneus' søn Eurytos opbevares her. Floden Charadros flyder forbi Karnasion, og fortsætter man ca. otte stadier til venstre, kommer man til ruinerne af Andania. Guiderne er enige om, at byen har sit navn fra en kvinde Andania, men jeg kan ikke fortælle, hvem hendes forældre var, og hvem hun giftede sig med. Fra Andania i retning af Kyparissiai kommer man til Polichne, som den hedder, og til flo-

50. Eumelos fr. 1 Page.

derne Elektra og Koios; navnene henviser måske til Atlas' datter Elektra og til Letos far Koios, eller også kan Elektra og Koios være lokale heroer.

7 Går man over Elektra, støder man på en kilde ved navn Achaia og ruinerne af en by ved navn Dorion. Homer har digtet,⁵¹ at Thamyris blev ramt af sin ulykke her i Dorion, fordi han havde påstået at kunne besejre selve muserne i sang. Prodikos fra Fokaia – hvis da *Minyaden* er skrevet af ham – siger, at Thamyris lider straf i Hades for sit praleri over for muserne. Efter min overbevisning mistede Thamyris synet ved en sygdom, og det samme skete for Homer senere; Homer fortsatte imidlertid med at digte hele livet og gav ikke efter for sin ulykke, mens Thamyris opgav digtningen på grund af det onde, der ramte ham.

4.34

34 Fra Messene til Pamisos' munding er der en rejse på 80 stadier, og floden løber gennem opdyrket land, vandet er klart, og den besejles af skibe ca. ti stadier fra havet; havfisk går op i den, særlig om foråret. Fiskene gør det samme i Rhenos (*Rhinen*) og i Maiandros, men frem for alt går de op mod strømmen i Acheloos-floden, som munder ud i havet over for Echinaderne. 2 Fiskene, som springer op i Pamisosfloden, er helt anderledes af udseende, fordi flodens vand er rent og ikke grumset som i de andre floder, jeg har nævnt, men den grå mulle, som er en mudderfisk, elsker uroligt vand. De græske floder frembringer ikke skabninger, der er livsfarlige for mennesker, sådan som Indus og den ægyptiske Nil og videre også Rhenos (*Rhinen*), Istros (*Donau*), Eufrat og Fasis. Disse floder frembringer nemlig vilddyr, der er blandt de værste menneskeædere, og de ligner af udseende havkattene i Hermos og Maiandros, bortset fra at de har en mørkere farve og er stærkere; på disse punkter står havkattene tilbage. 3 Indus og Nilen frembringer begge krokodiller, Nilen desuden flodheste, der er lige så farlige for mennesker som krokodiller. I floderne i Grækenland er der ikke noget at være bange for med hensyn til vilde dyr, for i Aoos, som løber gennem Thesprotis i Epeiros, fødes hajerne ikke i floden, men de kommer op fra havet.

51. Homer, *Iliaden* 2.595.

4 Korone er en by på højre side af Pamisos, beliggende på kyststrækningen ved Mathiabjergets fod. Langs med denne vej er der ved havet et sted, som de anser for indviet til Ino, for de fremfører, at det var her, hun kom op af havet for endeligt at få status som gudinde og få navnet Leukothea (*den hvide gudinde*) i stedet for Ino. Lidt længere fremme munder floden Bias ud i havet; man siger, at den har fået navnet efter Amythaons søn Bias. Tyve stadier længere fremme ad vejen springer Platanistons kilde; vandet løber ud af et bredt platantræ, der er hult indeni. Træet har bredde som en mindre grotte, og det er herfra, drikkevandet løber ned til Korone. 5 Byens gamle navn var Aipeia, men da byen af Thebanerne blev givet tilbage til Peloponnes, fortæller man, at Epimelides, der var blevet sendt af sted som grundlægger, kaldte den for Koroneia, fordi han selv kom fra Koroneia i Boiotien, men fra begyndelsen udtalte Messenerne det ikke rigtigt, og som tiden gik, fik den gale udtale overhånd. Man fortæller også en anden historie, at mens de gravede til murens fundamenter, stødte de tilfældigt på en krage (*korone*) af bronze. 6 Her findes templer for Artemis kaldet Paidotrofos (*Børneopfostrer*), Dionysos og Asklepios; de to sidstnævntes kultstatuer er af marmor, men kultstatuen af Zeus Soter (*Frelser*) på markedspladsen er fremstillet af bronze. Af bronze er også kultstatuen af Athene, der står på akropolis under åben himmel, og hun holder en krage i hånden. Jeg så også et gravmæle for Epimelides, men hvorfor de kalder deres havn for Achaiernes havn, ved jeg ikke.

7 Fortsætter man fra Korone ca. 80 stadier frem, kommer man til en helligdom for Apollon, som man ærer, fordi den ifølge Messenernes historie er ældgammel, og guden helbreder sygdomme; de kalder ham Apollon Korynthos (*Toplærke-*) og hans statue er af træ, mens kultstatuen af Argeotas er af bronze; de siger, den blev indviet af Argonauterne. 8 Koronaiernes by støder op til Kolonides. Indbyggerne siger, at de ikke er Messenere, men at Kolainos førte dem fra Attika, og at en toplærke var anfører for Kolainos til det nye bosted i overensstemmelse med et orakelsvar. I tidens løb skulle de dog optage Dorernes dialekt og sæder og skikke. Byen Kolonides ligger højt oppe, ikke langt fra havet.

9 Asinaierne var oprindelig naboer til Lykoriterne på Parnassosbjerget og hed Dryopere efter deres grundlægger, et navn, de beholdt, efter at de var flyttet til Peloponnes, men to generationer senere, mens Fylas var konge, blev Dryoperne besejret i et slag af Herakles og bragt tilbage til Delfi som en offergave til Apollon,

men i kraft af et orakelsvar, som Herakles fik af guden, blev de dog ført tilbage til Peloponnes, hvor de først bosatte sig i Asine nær Hermion, men da Argeierne havde fordrevet dem derfra, slog de sig med tilladelse fra Lakedaimon ned i Messenien, og i tidens løb, da Messenerne igen var kommet tilbage, blev de ikke forvist fra deres by af dem. 10 Asinaierne har selv følgende version af deres historie: de indrømmer, at de blev besejret af Herakles i et slag og deres by på Parnassos erobret, men de nægter, at de blev taget som fanger og ført til Apollon. De siger, at da murene blev erobret af Herakles, flygtede de fra byen til Parnassos' tinder; senere krydsede de i skibe over til Peloponnes, hvor de gav sig ind under Eurystheus' beskyttelse, der gav dem Asine i Argolis, fordi han hadede Herakles. 11 Som de eneste af Dryoperne slægt er Asinaierne stadig i vore dage stolte af deres navn, og her adskiller de sig fra Euboierne, der bebor Styra, og som af oprindelse også er Dryopere, men som ikke tog del i kampen mod Herakles, fordi de havde deres boliger i nogen afstand fra byen; men indbyggerne i Styra bryder sig ikke om at blive kaldt Dryoper, ligesom Delfierne afviser at blive kaldt Fokæere. Asinaierne er derimod særdeles glade for at kaldes Dryopere, og det er tydeligt, at de har bygget deres ærværdigste helligdomme i erindring om dem, de engang havde grundlagt på Parnassos, for de har både et tempel for Apollon og en helligdom for Dryops med en gammel kultstatue; og de afholder hvert år en mysteriefest for Dryops, som de anser for Apollons søn. 12 Deres by ligger ved havet på samme måde, som Asine i Argolis gjorde. Der er en vej på 40 stadier fra Kolonides til Asine, og der er lige så langt fra Asine til byen ved navn Akritas. Den ligger ud til vandet, og den øde ø Theganussa (*Den glatte*) ligger ud for den. Efter Akritas ligger ligger en havn, Foinikus (*Den fönikiske*), og ud for den øerne Oinussai (*Vinøerne*).

4.35 *Mothone og om forskelligt vand*

35 Før hæren blev samlet mod Troja, og så længe krigen ved Ilion varede, hed Mothone Pedasos, men senere skiftede den ifølge Mothonaierne selv navn, opkaldt efter Oineus' datter. For de siger, at efter erobringen af Ilion vendte Porthaons søn Oineus tilbage til Diomedes på Peloponnes, hvor en konkubine fødte ham datteren Mothone; efter min mening er det klippen Mothon, der har givet stedet dets navn. Det er også den, der danner deres havn, for ved at strække sig under vandet gør den indsejlingen for skibene mere snæver, og samtidig står den

som en bølgebryder mod søer fra havets bund. 2 Jeg har allerede tidligere været inde på, at da indbyggerne i Nauplia blev fordrevet,⁵² mens Damokratidas var konge i Argos, på grund af deres lakoniske sympatier, fik de af Lakedaimonerne Mothone, og at de ikke led nogen overlast fra Messenernes side, da disse vendte tilbage; Nauplierne, mener jeg, var oprindelig Ægyptere, som var sejlet med Danaos til Argolis, og to generationer senere bosatte Amymones søn Nauplios dem i Nauplia. 3 Kejser Trajan sikrede Mothonaierne ret til at bo frit i en selvstyrende by. På et tidligere tidspunkt var de som de eneste af Messenerne ved kysten udsat for følgende ulykke: forholdene i Thesprotis i Epeiros var blevet forværret på grund af anarki, for Pyrrhos' datter Deïdameia havde ingen sønner, og da hun skulle til at dø, overgav hun magten til folket. Hun var datter af Pyrrhos, søn af Ptolemaios, søn af Alexander, søn af Pyrrhos. 4 Den historie, der knytter sig til Aikides' søn Pyrrhos, har jeg allerede fortalt i mit afsnit om Attika.⁵³ Prokles fra Karthago satte Alexander, Filips søn, højere på grund af hans store held og hans storslåede bedrifter, men han sagde, at Pyrrhos var bedre til at opstille hoplitter og rytteri og til at udtænke strategi mod fjenderne. 5 Da det var slut med kongedømme hos Epeiroterne, gik folket over gevind og nægtede at adlyde autoriteter, og derfor angreb Illyrerne, som bor nord for Epeiros ved det joniske hav, Epeiroterne og undertvang dem. Vi kender overhovedet ikke noget demokrati, der har bragt velstand, bortset til Athenerne, og de har haft stor fordel af det. Med deres indsigt i at administrere deres eget hus overgik de den græske verden, og de var dem, der var mindst ulydige over for de etablerede love. 6 Illyrerne, som nu havde fået smag for magt og hele tiden ville have mere, byggede skibe og udplyndrede andre, som de ved et tilfælde kom i kontakt med, og på et tidspunkt satte de kursen mod området ved Mothone under foregivende af venskab. De sendte en budbringer til byen og bad dem om at bringe vin til skibene. Nogle få mænd kom med den, og Illyrerne betalte for vinen, selv om Mothonaierne havde hævet prisen, og solgte selv nogle af de varer, de bragte med. 7 Næste dag kom der flere mennesker fra byen, og Illyrerne gav også dem mulighed for at lave en forretning. Til sidst kom kvinder og mænd til skibene for at sælge vin og udveksle varer med

52. 4.24.4, 27.8, 34.9.

53. 1.11-13.

barbarerne. Nu var Illyrerne frække nok til at bortføre mange mænd og endnu flere af kvinderne, og da de havde anbragt dem på skibene, satte de kurs mod det joniske hav efter at have lagt Mothonaiernes by øde.

8 I Mothone er der et tempel for Athene Anemotis (*Vind-*), og de siger, at det var Diomedes, der indviede kultstatuen og gav gudinden sit tilnavn, da området plejede at være udsat for og generet af stormende og generende vinde, men da Diomedes havde bedt til Athene, blev deres land ikke længere ramt af ulykker som følge af vinde. Der findes også her en helligdom for Artemis, og i en brønd er der vand blandet med beg, der af udseende mest ligner salve fra Kyzikos; vand kan have hvilken som helst farve og duft. 9 Det mest blå vand, jeg har set, var det i Thermopylæ, ikke det hele, men kun det, der løber ned i det svømmebassin, de lokale kalder *Kvindernes Potter*. Rødt vand, der har samme farve som blod, findes i Hebræernes land i nærheden af byen Joppe; vandet er meget tæt ved havet, og folk, der bor på stedet, fortæller om kilden, at da Perseus havde dræbt søuhyret, til hvem Kefeus' datter var sat frem som offer, rensede han sig for blod i kilden. 10 Jeg har set sort vand komme op fra kilder i Astyra; det er navnet på de varme bade ved det såkaldte Atarneus, der ligger over for Lesbos. Atarneus var det sted, som Chierne modtog af Perserne som belønning for at udlevere lyderen Paktyës, som havde givet sig ind under deres beskyttelse. Som sagt er vandet ved Astyra sort, men nord for Rom, på den anden side af Aniofloden, findes der vand, som er hvidt. Når en mand træder ud i det, virker det straks koldt og får ham til at ryste, men når han har ventet et stykke tid, varmer det ham som den hedeste medicin. 11 Det er de kilder, som jeg kender til ved selvsyn, og som kan fremvise et særligt fænomen; de mindre bemærkelsesværdige springer jeg med vilje over, for der er ikke noget underligt ved at finde vand, der er salt og besk. Men jeg vil dog lige nævne to andre slags vand: i Karien på den Hvide Slette ved siden af Daskylos' landsby, som den hedder, er der nogle varme kilder, og vandet der et sødere at drikke end mælk. 12 Jeg ved for det andet, at Herodot siger,⁵⁴ at der findes en kilde med bittert vand, der munder ud i floden Hypanis (*Bug*), og hvorfor skulle vi ikke mene, at han taler sandt, når man i min tid i Dikaiarchia hos Etruskerne var

54. Herodot 4.52.

fundet varmt vand, der var så syrligt, at det på få år korroderede de blyrør, det løb igennem?

4.36 xxx

36 Fra Mothone er der en rejse på ca. 100 stadier til forbjerget Koryfasion, og på den ligger Pylos. Klesons søn Pylos grundlagde denne by, da han havde foretaget en kolonisering med de Lelegere fra Megaris, som på det tidspunkt boede her. Men han fik ikke nogen glæde af byen, fordi han blev forjaget af Neleus og Pelasgerne i Jolkos, og han trak han sig tilbage til nabolandet og besatte der Pylos i Eleia, men da Neleus var blevet konge, gjorde han byen så berømt, at Homer kalder den Neleus' by. ² Her findes en helligdom for Athene med tilnavnet Koryfasia, og et hus, der kaldes Nestors hus, og inden i huset er der et maleri af Nestor, mens hans gravmæle befinder sig inde i byen; det gravmæle, der ligger et stykke fra Pylos, siges at være Thrasymedes'. I byen findes også en grotte, hvor de siger, at Nestors og før ham Neleus' køer var i stald. ³ Disse køer må have været af den thessaliske race, da de må have tilhørt Protesilaos' far Ifikles. Neleus krævede nemlig disse køer som brudegave af sin datters bejlere, og for at få fat på dem tog Melampus til Thessalien, fordi han ville glæde sin bror Bias. Der blev han lagt i lænker af Ifikles' kohyrder, men fik kvæget tilbage som løn for de profetier, han havde givet ham på hans anmodning. Vi kan altså se, at de gamle var ivrige efter at samle sig en rigdom af denne slags, hørde af heste og køer, så sandt som Neleus ønskede sig Ifikles' køer, og Eurystheus i overensstemmelse med det iberiske kvægs renommé pålagde Herakles at drive Geryones' hjord af okser bort. ⁴ Man ved også, at Eryx, som den gang regerede på Sicilien, havde en så voldsom kærlighed til okserne fra Erytheia, at han brødes med Herakles om dem og som kamppris satte netop kvæget og sit eget rige. Og Homer har i *Iliaden* beskrevet,⁵⁵ hvordan Antenors søn Ifidamas som den første af sine medgiftsgaver skænkede svigerfaren 100 okser. Disse kendsgerninger bekræfter min antagelse af, at folk dengang primært var glade for kvæg, ⁵ men så vidt jeg kan regne ud, må Neleus' kvæg for det meste have græsset på den anden side af grænsen, for Pylosområdet er almindeligvis temmelig sandet og ville ikke kunne yde græs nok til køerne. Som

55. Homer, *Iliaden* 11.244.

belæg for min påstand kan jeg henvise til Homer, der, når han omtaler Nestor, altid taler om, at han var konge over det sandede Pylos.⁵⁶

6 Ud for Pylos' havn ligger øen Sfakteria, ligesom Rheneia ligger ud for Delos' ankerplads. Man ser her, at menneskeskæbner også kan føre til, at længe ukendte steder løftes til berømmelse. Derfor er Kafereus på Euboia berømt for den storm, som rejste sig mod Grækerne under Agamemnos ledelse, da de var på vej tilbage fra Ilion, og alle har hørt om Psyttaleia ved Salamis på grund af de Medere, der omkom der. På samme måde er Sfakteria kendt af alle på grund af Lakedaimonernes ulykke dér, mens Athenerne opstillede en kultstatue i bronze af Nike på Akropolis som erindring om begivenhederne på Sfakteria.

7 Når man fra Pylos er kommet til Kyparissiai, ser man neden for byen nær ved havet en kilde. Man fortæller, at Dionysos fik vandet til at løbe, da han slog mod jorden med sin thyrsosstav, og derfor kalder de kilden for Dionysias. I Kyparissiai er der også en helligdom for Apollon og én for Athene med tilnavnet Kyparissia (*Cypres-*). I det såkaldte Aulon er der et Asklepiostempel og en kultstatue af Aulonios. Netop her flyder floden Neda mellem Messenien og Eleia.

56. Homer, Iliaden 2.77 etc.